

טמוני קבר האחים בבית הקברות בבז'שצ'ה (Brzeszcze) הקורבנות הראשונים של צעדות המוות מאושוויץ

כבוד לזכרם

מחקר וכתביבה - גיל פארן¹

יולי 2012

”ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת”

(ישעיה, פרק נו', פסוק ה')

צעדות המוות מאושוויץ

בסוף דצמבר 1944 ניתנה הוראה, לפיה יש לפנות משלזיה עילית את כל שבויי המלחמה, את עובדי הכפייה ואת אסירי מחנות הריכוז ולהעבירם לגרמניה, למקומות בהם ניתן לנצלם לצרכי עבודה. למרות ההוראה לא נעשו כל הכנות מעשיות לפינוי אסירי אושוויץ.

ב-12 בינואר 1945 החלה מתקפת החורף הגדולה של הצבא האדום. בתוך כשבועיים שחררו הסובייטים את רוב שטחה הדרום- מערבי של שלזיה. בעקבות המתקפה, הנחה הימלר, כי אין להשאיר במחנות שבאזור שלזיה אפילו אסיר בריא אחד.²

ערב הפינוי היה מספר האסירים במחנות אושוויץ כ-67 אלף. 32 אלף באושוויץ ובבירקנאו, מחציתם גברים (מתוכם כ-72% היו יהודים) ועוד כ-35 אלף במחנות המשנה של אושוויץ III. ב-18 בינואר 1945 החל פינויים של כ-56 אלף מהאסירים. כ-2,200 אסירים ממספר מחנות משנה פונו ברכבות ישירות למחנות ברייך. כ-8 אלפים אסירים נשארו במחנה הראשי ובבירקנאו ועוד כ-500 בכמה מחנות משנה. אלה היו בעיקר חולים, שלא היו מסוגלים לצאת למסע הפינוי, רובם במצב של גסיסה.³

באף אחת מההוראות בכתב או בעל פה לא נרמז, כי יש לחסל את האסירים המפונים. להיפך, הודגשה חיוניותם למאמץ המלחמתי של גרמניה והצורך להביאם שלמים למחנות העבודה השונים. למרות זאת תקופת צעדות המוות, שהתחילה בינואר 1945 ונמשכה כחמישה חודשים הביאה את הרצחנות הנאצית לשיאים חדשים.

אחד ממפקדי הטורים המפונים סיפר כי ב-17 בינואר קיבלו השומרים הוראה ממפקדו האחרון של מחנה אושוויץ, ריכרד בר, לירות בכל אסיר, שינסה להימלט מהשיירה או המתחיל להשתרך מאחורי טור המפונים.⁴

התנאים ששררו בדרך היו קשים מנשוא. אותם אסירים מעטים, שזכו למזון (לחם וקופסאות השימורים) לפני עזיבת המחנה, סיימו לאכול אותו עוד לפני שהחל הפינוי הרגלי. בימים שעשו בדרכים לא קיבלו עוד מזון, וכך נוסף הרעב המתמיד והמציק לפחד מפני חיסולם בדרכים וקשיי ההליכה המואצת במזג האוויר הגרוע.⁵

יצחק מנדל בורנשטיין מתאר את פינוי המחנה: **"יום אחד בחורף הקר והמושלג של ינואר 1945 אספו אלפים מאיתנו והובילו אותנו אל מחוץ למחנה בלי שום הסבר. יצאנו אל המרחב הפתוח תחת המשמר הנאצי וצעדנו דרך היערות והשדות. המראה שלנו היה עלוב ומדכא. היינו גופות יגעות וחלושות בעלות פנים חלולות ונפחדות, היינו לבושים סחבות שבקושי כיסוי את גופינו הכחושים, רועדים מקור בטמפרטורה של מינוס עשרים מעלות. רגלינו הנפוחות פוסעות בתוך קבקי עץ שלא רק שלא חיממו את רגלינו, אלא היו עוד מקור לסבל בגלל צורתם שגרמה לנו לשלפוחיות ופצעים בכפות הרגלים. לא קיבלנו אוכל ושתייה. לא יכולנו לשאת את האכזריות הזאת שהייתה מעבר לכוח הסבל שלנו. רבים מתו מתשישות, אחרים מתו ביריות של הנאצים חסרי הרחמים. כל מי שהאט, עצר או לא היה יכול להמשיך- נורה מיד. דם הנרצחים הכתים את השביל הלבן שצעדנו עליו."**⁶

מהרגע שיצאו האסירים את שערי המחנה והחלו את דרכם לעבר תחנות הרכבת, משם הועברו לגרמניה, הם יצרו עומס נוסף על הדרכים העמוסות בשיירות עצומות של חיילים ואזרחים נסוגים.⁷ נוכח המהומה, ששררה בעת הנסיגה בשלזיה במחצית השנייה של ינואר 1945, הבריחה מאימת הצבא האדום ונוכח הצפיפות הרבה בדרכים, הפכו אסירי אושוויץ מנכס כלכלי למטרד ביטחוני מסוכן. אסירי המחנות היו הקבוצה האחרונה שצריך היה להתחשב בה. לאנשים בלויי הסחבות נשאר מעט מקום בדרכי הנסיגה ולא הייתה שום מניעה או עכבה לחסלם ללא רחמים. משעה שהחלו טורי האסירים לצעוד לעבר היעד ממנו היה עליהם להמשיך את דרכם ברכבות, הפך הפינוי למהלך של רצח בלתי פוסק. לאחר עזיבת המחנה היו האסירים נתונים לחלוטין לאחריות השומרים, שלא היו מצוידים בהוראות מסודרות וברורות, אך בדרך כלל הבינו כי מותר להם לירות ולהרוג אסירים בעייתיים. וכך באנדרלמוסיה הגדולה נוצרו התנאים שהפכו את הפינוי לצעדות מוות.⁸

² פרופ' דניאל בלטמן, "צעדות המוות, 1944-1945", עמ' 120.

³ שם, עמ' 122.

⁴ שם, עמ' 124-125.

⁵ שם, עמ' 129.

⁶ יצחק מנדל בורנשטיין, B-94 כל עוד רוחי בי. עמ' 130-131.

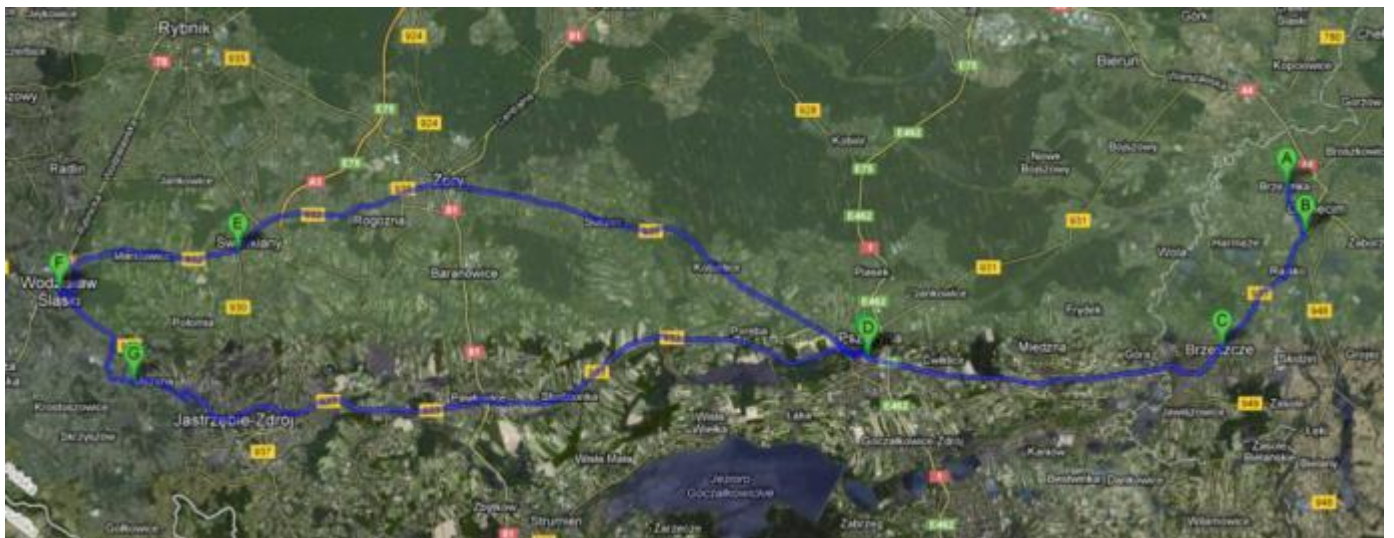
⁷ בלטמן, עמ' 127.

⁸ שם, עמ' 128-129.

במהלך פינוי המחנה נהרגו בצעדות המוות אלפי אנשים (מחקר שנערך במוזיאון אושוויץ נוקב במספר של לפחות 9 אלפים אנשים).⁹

פינוי מחנה בירקנאו החל בלילה שבין ה-17 ל-18 בינואר, בהעברת כחמשת אלפים נשים לאושוויץ, שם המתינו לתחילת הפינוי.¹⁰ בהמשך היום עזבו את המחנה טורי אסירים במרווחים קבועים. הטור האחרון, שמנה כ-1,500 אסירים, עזב את המחנה בשעות אחר הצהרים ופינוי מרבית אסירי שני המחנות הסתיים ב-19 בינואר.¹¹ כ-25 אלף מאסירי בירקנאו ואושוויץ הוצעדו, דרך ב'זש'יה, לוודיסלאבה סלסקי (Wodzisław Śląski), שם הועלו על רכבת.¹²

מסלולי צעדות המוות מאושוויץ ומבירקנאו. מרבית אסירי אושוויץ I ובירקנאו פונו ל-Wodzisław Śląski.

מסלול טורי האסירים שיצאו מבירקנאו (נקודה A) ומאושוויץ (נקודה B), ב-18 בינואר 1945, ועד וודיסלאבה סלסקי (Wodzisław Śląski, נקודה F). חלק מהטורים הלך במסלול צפוני וחלקם במסלול דרומי, כאשר הפיצול בעיירה Pszczyna (נקודה D). אורך הדרך כ-63 ק"מ. הישוב Brzeszcze מסומן ב-C. גופות אסירים יהודים אותרו וזוהו גם בקברי אחים בשוויקלנה דולני (Swierklany Dolne, נקודה E. באפריל 2010 הונחה במקום מצבה חדשה) ובמשאנה (Mszana, נקודה G. ב-2011 הונחה במקום מצבה חדשה). גם בקשאוז'ניצ'יה (Książenice), צפונית למסלול (זה) אותרו והונצחו (בשנת 2008) קורבנות צעדות המוות.

⁹ http://en.auschwitz.org.pl/m/index.php?option=com_content&task=view&id=29&Itemid=8

¹⁰ Auschwitz Chronicle: 1939-1945, Danuta Czech, עמ' 785.

¹¹ Czech, עמ' 789.

¹² <http://www.trasapamieci.brzeszcze.pl/home/memorials-and-plaque>

בית הקברות בבז'שצ'ה

הקבורה והרישום

במהלך פינוי מחנות אושוויץ ובירקנאו עברו בעיירה בז'שצ'ה כ-25 אלף מאסירי המחנות. ב-19 בינואר 1945, לאחר שחלף בעיירה טור האסירים האחרון, הורה ראש העיר הגרמני של בז'שצ'ה לתושבי המקום לאסוף ולקבור את הגופות, שהיו פזורות לאורך הדרך. התושבים אספו 18 גופות בין Rajsko ל-Jawiszowice והביאו אותם לקבורה בקבר אחים בבז'שצ'ה¹³.

הקבורה התקיימה ב-19 בינואר ונעשתה בפקוח הגרמנים. בעת הקבורה התברר, כי אחת הנשים שנורו רק איבדה דם והתעלפה, ובמהלך הקבורה התעוררה מעלפונה וקמה ממקומה. אחד החיילים הגרמנים שפיקח על התהליך הוציא את אקדחו, מסר אותו לנער מההיטלר-יוגנד שהיה במקום, וזה ירה באשה למוות¹⁴.

בעת קבורתם, רשמו המקומיים, בספר בית העלמין, את הפרטים שיכלו לזהות את הקורבנות. הרישום מעיד, כי מדובר בקורבנות, שנהרגו ב-18 בינואר 1945 והובאו לקבורה למחרת. בכותר הדף נרשם "יהודים" דבר המעיד, שהמקומיים ידעו כי כל הקורבנות או רובם הם יהודים. לא ידוע האם הרישום נעשה בהוראת הגרמנים או ביוזמת אנשי המקום.

מהרישום בספר הקבורה עולה, כי בקבר נטמנו: 7 גברים ו-11 נשים.

מבין הנשים:

אחת זוהתה בשמה,
3 אחרות נרשמו על פי המספר
ו-7 נוספות בלתי מזוהות.

מבין הגברים:

אחד זוהה בשם,
4 אחרים נרשמו על פי המספר
ו-2 נותרו בלתי מזוהים.

Lp.	Nazwisko i imię	Wzrost	Wiek	Stan cywilny	Zawód
1	Kydlai				
2	Włonek Ruchand				
3	ni wiadomo				
4	do 63959				
5	do 19825				
6	do 19825				
7	do 19825				
8	ni wiadomo				
9	ni wiadomo				
10	ni wiadomo				
11	ni wiadomo				
12	ni wiadomo				
13	ni wiadomo				
14	ni wiadomo				
15	ni wiadomo				
16	ni wiadomo				

דף הרישום בספר בית העלמין¹⁵.
בכותרת הדף נרשם "יהודים"

Nazwisko i imię
Kydlai

¹³ <http://www.trasapamieci.brzeszcze.pl/home/memorials-and-plaque>

¹⁴ שם לא ידוע, עמ' 26.

¹⁵ מקור- עיריית בז'שצ'ה.

תמונות מקבר האחים. צולם בשנות ה-50

המצבה ה"ישנה" על גבי קבר האחים

הרישום על גבי המצבה:

"פה טמונים 18 קורבנות לא ידועים של מחנה ההשמדה אושוויץ שנורו בזמן פינוי המחנה ב-18 בנואר 1945. כבוד לזכרם."

קורבנות קבר האחים

במהלך המחקר הצלחתי לזהות ולאתר פרטים על שלושה מהקורבנות. את סיפורם תקראו בהמשך. בקבר תשעה קורבנות (2 גברים ו-7 נשים), עליהם אין כל מידע מרישום הקבורה. על חלק מהקורבנות ניתן למסור מידע, המבוסס על המספר, שניתן להם באושוויץ, ומכאן להסיק על המקום ממנו הגיעו למחנה.

להלן הפרטים הידועים אודות קורבנות אלו:

A22322 - אישה יהודייה, ככל הנראה מהונגריה (ממשלוחים שהגיעו למחנה בין 15 במאי ל-30 יוני) או מפולין (בטרנספורט שהגיע מפלשוב ב-6 באוגוסט). אחת מתוך 2,000 נשים, שהוכנסו למחנה ב-11 באוגוסט 1944.¹⁶

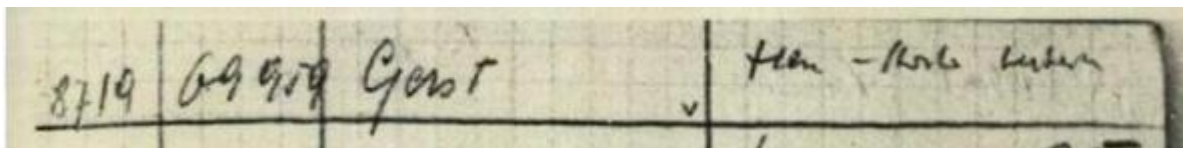
A26059 - אישה יהודייה, שהגיעה למחנה ב-22 באוקטובר 1944, כנראה ממחנה פלשוב. עברה למחרת סלקציה בפיקוחו של דר' מנגלה.¹⁷

בטרנספורט זה הגיעה גם גיזה לנדאו, בת 12 בהגיעה לאושוויץ, שקיבלה את המספר A26098. עם סיום המלחמה מסרה גיזה לנדאו עדות בה סיפרה, בין היתר, על הטרנספורט והסלקציה: "ב-21 באוקטובר 1944 לא הועיל כבר מאומה והלכנו לטרנספורט לאושוויץ. נסענו בקרונות סגורים בצפיפות רבה ובמחנק. כל אחד כבר נפרד מרעהו, כי ידענו שמחכים לנו שם כבשנים ומתקני גז... בלילה ישבנו באולם גדול. היה כה נורא שלא אוכל לספר על כך... אחר כך התחילה סלקציה גרועה ביותר, כי היינו חייבים להתפשט לגמרי ובדלת עמד דוקטור מנגלה והעמיד לצד אחד את אלה שימשיכו לחיות ולצד שני את הנדונים למוות".¹⁸

A27174 - אישה יהודייה, שהגיעה למחנה בתחילת נובמבר 1944 מסרד - סלובקיה.

אנה וייס - למרות שנרשמה בספר הקבורה בשם זה, שמה הנפוץ והעדר פרטים נוספים מונעים את היכולת לזהוי חד משמעי של האישה. ההסבר היחיד, אותו הצלחתי להעלות לזיהוי אישה זו בשמה (ללא פרטי זיהוי נוספים כמו מספר האסיר שלה), הוא שמדובר באישה שנורתה על שפת הבור. יתכן כי לפני שנורתה על ידי הנער מההיטלר-יוגנד היא נשאלה לשמה, וכך ידעו המקומיים שהיו נוכחים באירוע את שמה.

69959 - יהודי בשם Gerst. הגיע למחנה ב-25 באוקטובר 1942 ממחנה זקסנהאוזן, במשלוח של 454 אסירים יהודים.¹⁹ במהלך שהותו באושוויץ עבר צילום רנטגן. מזקסנהאוזן נמסר, כי לא שרדו שום רישומים. לכן לא ניתן להשלים פרטים נוספים על האדם.

²⁰ רישום צילום הרנטגן של Gerst, בספר צילומי הרנטגן של האסירים החולים באושוויץ

¹⁶ Czech, עמ' 682, 684.

¹⁷ Czech, עמ' 735-738.

¹⁸ "ילדים מאשימים". ערכו: מריה הוכברג-מריאנסקה ונוח גריס, עמ' 48.

¹⁹ Czech, עמ' 258.

²⁰ ITS Archives- Doc. No. 509521#1 (1.1.2.1/0001-0123/0067Q/0129)

16149, 396119 - אסיר מבירקנאו. המספר 396119 גבוה מהקצאת המספרים, שניתנה לאסירי אושוויץ, ולא ידוע באיזה מחנה אחר השתמשו ברישום זה. המספר 16149 שימש אסיר פולני, שהגיע למחנה במאי 1941, שהה באושוויץ עד 1942 והועבר למטהאוזן, שם הוצא להורג ב-1943. A16149 ניתן לאסיר פולני אחר שהועבר למחנה אחר בנוב' 1944.

המספר 16149 מופיע שוב באוג' 1944 ברשימת בונוסים, שקיבלו אסירים מבירקנאו, שעבדו בקומנדו תפוחי אדמה ("Kartoffeleinmieter"). פרט לכך אין מידע מזהה נוסף אודות האסיר. קומנדו תפוחי האדמה, שרישמו בספרי המחנה היה B-215, כלל באותה תקופה שתי קבוצות עבודה, באחת 100 עובדים ובשנייה כ-200 אנשים.

16032	2	2
046	2	2
052	2	2
056	2	2
067	2	2
073	2	2
076	2	2
080	2	2
085	2	2
086	2	2
087	2	2
103	2	2
107	2	2
114	2	2
117	2	2
128	2	2
145	2	2
146	2	2
149	2	2

51	16032	2
51	046	2
10	052	2
81	073	2
91	076	2
101	080	2.50
111	085	2.50
121	086	2.50
131	087	2.50
14	103	2
117	107	2
141	114	2
171	142	2
121	145	2
131	146	2
31	148	2
41	149	2
11	144	2

רישומי בונוס של 16149. הרישום

משמאל הינו מתאריך 1 באוגוסט 1944²¹

16149 השתייך לקבוצה B-215.

תיעוד מספרי האסירים בקבוצות עבודה מתאריך 28 ביולי 1944²².

Arbeitskommando für den 28 Juli 1944					
№	Arb. Ort	Post.	Fach-Hilfe	Fach-Hilfe	
№	Arb.	Arb.	Arb.	Arb.	
215-B.	Kartoffeleinmieter	Lager	-	-	202
		Lager	-	-	100

Sauer Balthasar - 190325

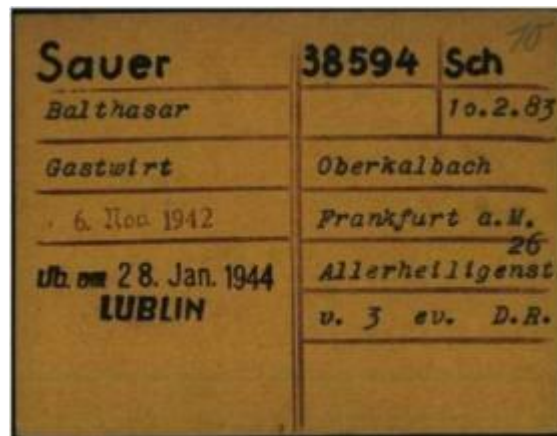
תוך כדי המחקר הצלחתי לגלות את זהותו של הקורבן 190325. מדובר בגרמני בשם Sauer Balthasar. אחד משיאי המחקר התרחש במהלך חודש אוקטובר 2010 כשדיברתי עם בנו-Gunter, בן ה-75 בטלפון. מסרתי לו את תאריך מותו של אביו ועל מקום קבורתו. מיותר לציין את התרגשותו ורגשי התודה למידע שקיבל²³. לדבריו ניסה לאתר מידע על אביו דרך ה-ITS ובביקור באושוויץ, אולם מאמציו למציאת פרטים לא צלחו. מהבן קיבלתי פרטים נוספים על קורות חייו של האב.

Sauer Balthasar

נולד ב-10/1/1883 ב-Oberkalbach בגרמניה. היה חבר ב-SPD (המפלגה הסוציאל דמוקרטית). לאחר תאונה, שאילצה אותו להתפטר מתפקידו ברכבת, הוא פתח ב-1926, ברחוב כל הקדושים 26 (בעיר העתיקה של פרנקפורט), את פונדק "היער הירוק" (Zum grünen Wald) וחי עם אשתו ובנו באותו בניין. מול הבניין היו משרדי ה-SPD והפונדק הפך למקום מפגש פופולארי לאנשי האיגודים המקצועיים ולעובדי הרכבת²⁴, כמו גם של יהודים, כיוון שנהג לקנות בשר כשר בחנות הכשרה הסמוכה (בבעלות מקס מילדנברג). רבים מתושבי פרנקפורט נהגו לבוא למסעדה, ביניהם זמרי אופרה רבים כמו האנס וסופיה ארל, מגדה שפיגל²⁵ ואלזה גנטנר-פישר, שהייתה נשואה לבריטון בנו זיגלר²⁶.

כבר בשנת 1933 הובילו חרם ופשיטות של ה-SA לירידה משמעותית במכירות המסעדה. בבית המשפחה בקומה העליונה היו 3 חדרים, אליהם ניתן היה להגיע דרך כניסה נפרדת. כאשר התחילו הרדיפות נהגו להופיע שם יהודים וביקשו להסתתר במקום.

באחד הימים נשמע ברדיו, שפעל במסעדה, נאום שנשא גבלס. אורחים ביקשו להחליף את התחנה ולהשמיע מוזיקה. Balthasar סרב בהתחלה, אחר כך נענה לבקשתם. מלשין העביר את המידע לגסטאפו, ולאחר חקירה אסרו את Sauer. הוא נעצר ב-8 ביולי 1942 ונכלא בתאי המשטרה. הוא הואשם בבגידה ובגישה אוהדת ליהודים ולמרקסיסטים. כן נחשד, שלא מנע הסתה נגד המדינה שהתנהלה בפונדק, זאת לאחר שהוזהר מספר פעמים מהכנסת יהודים ואנשי איגודים מקצועיים למקום. למרות שלא היו הוכחות, שלקח חלק בפעילות פוליטית, נשלח על ידי הגסטאפו ל"חינוך מחדש" במחנה הריכוז דכאו, אליו הגיע ב-6 בנובמבר 1942, בו קיבל מספר אסיר 38594.

בזמן מעצרו איבד את רישיון העסק שלו. גם אשתו נאלצה להתייצב כל שבוע במשרדי הגסטאפו. הבניין שבו שכנו הפונדק ובית מגורי המשפחה נפגעו בהפצצות במרץ 1944. במהלך שהותו במחנות השונים שלח Sauer מספר מכתבים למשפחתו, האחרון שבהם נשלח מאושוויץ ב-7 בינואר 1945²⁷.

²⁸תעודות רישום בדכאו

²³ לדוגמא- מייל מה-14/10 - It is a great relief for me to know the final rest of my father

ומייל מה-31/10 - Since I know about my father's fate thanks to your help, I feel very much at ease and calm

http://www.frankfurt.de/sixcms/detail.php?id=1907322&_ffmpar%5B_id_inhalt%5D=2004933

²⁴ מגדה שפיגל גורשה מפרנקפורט לטריזנשטט, שם הופיעה ברקוויאם של ורדי. באוקי 44 נשלחה לאושוויץ-בירקנאו, שם נספתה.

²⁵ הזמרת נרדפה על ידי הנאצים בשל סירובה להתגרש מבעלה היהודי עד שנאלצה להפסיק את הופעותיה.

²⁶ המידע על פי הבן-Gunter Sauer וכן על פי Hessisches Hauptstaatsarchiv- Hessen, Germany

²⁷ http://www.frankfurt.de/sixcms/detail.php?id=1907322&_ffmpar%5B_id_inhalt%5D=2004933/

²⁸ ITS Archives- Doc. No. 10282001#1 (/sar1-schaci/00085630/0002@1.1.6.2) בתעודות תאריך הכניסה (6.11.42) ומצוין כי הוא

מסעדן. בתעודה החומה חותמת עם תאריך השילוח למאידנק (28.1.1944)

Überstellt 20. 10. 1944
Konzentrationslager Dachau.

Datum		Zeit	Währung	Währung	Währung	Währung
Tag	Monat	Stunde	Art	Art	Art	Art
25. Juni 1943	357		50 -			85 -
22. Juli 1943	738			3 -		82 -
27. Juli 1943	746			12 -		90 -
24. Aug. 1943	777			10 -		60 -
21. Sep. 1943	806			10 -		50 -
24. Sep. 1943	827	50 -				100 -
5. Okt. 1943	852			10 -		90 -
19. Nov. 1943	866			10 -		80 -
30. Nov. 1943	877			2 -		78 -
8. Dez. 1943	887	50 -				128 -
17. Dez. 1943	894			8 -		120 -
3. Feb. 1944	927			120 -		-
Gesamt:						35 -

29 "הנהלת החשבונות" של Sauer בדכאו

בינואר 1944 הועבר Sauer למיאדנק, שם קיבל מספר אסיר 6978 ועבד במספר מקומות עבודה עד לפינויו המהיר של המחנה, עם התקדמות הרוסים.

Dachau 3, den 28. Jan. 1944)44

K. O. Sauer

87. Sauer Mithasar	SchPr 45602	25.12.20	Magasinier	8
88. Saintverant Noel	SchPr 45602	13. 4. 06	Sanitärer	25
89. Sauer Mithasar	Sch 38594	25.12.20	Magasinier	8
90. Soloderino Battista	Sch 38594	10. 2. 83	Gastwirt	10
91. Solfinnek Jaroslav	AZR-I 55410	17.11.14	Zischler	10
92. Sauer Mithasar	SchPr 45602	25.12.20	Magasinier	8
93. Sauer Mithasar	SchPr 45602	25.12.20	Magasinier	8
94. Sauer Mithasar	SchPr 45602	25.12.20	Magasinier	8
95. Sauer Mithasar	SchPr 45602	25.12.20	Magasinier	8
96. Sauer Mithasar	SchPr 45602	25.12.20	Magasinier	8
97. Sauer Mithasar	SchPr 45602	25.12.20	Magasinier	8
98. Sauer Mithasar	SchPr 45602	25.12.20	Magasinier	8
99. Sauer Mithasar	SchPr 45602	25.12.20	Magasinier	8
100. Sauer Mithasar	SchPr 45602	25.12.20	Magasinier	8

30 רישום הטרנספורט מדכאו למיאדנק. תאריך הרישום - 28 בינואר 1944.

³¹ רישומי עבודה שונים של Sauer במאידנק

Blatt: 7 281

Fortsetzung
Sonstige Hilfsarbeiter

9216	Budde	Robert	Masch.Arbeiter
~~8944~~	~~Chausse~~	~~Joes~~	~~Masch.Arbeiter~~
6978	Sauer	Baldasar	Landarbeiter
6893	Skrina	Michael	Gastwirt
			Heizer

88. Reichmann, Noel	Beh-Fr.	45603	09.12.20	Begleitw.	
89. Sauer Balthasar	Beh	28594	10.12.21	Gastwirt	1+
90. Reichmann Balthasar	Beh	28594	10.12.21	Gastwirt	1+

727 8345	Schloht	Jacob	
727 8078	Sauer	Balthasar	
727 8286	Sauer		

York Lublin

2) Kalkulationen Personal

N. No.	RD	Honou	Jobann	24.538
	ED	Honou	Paul	29.554
	ED	Sauer	Balthasar	20.594
	ED	Stoll	Otto	24.557

Sonstige Hilfsarbeiter

6712	Apedanneau	Jean	<u>Angelerst alei</u> Ohr
6714	Rouques	Joes	Landarbeiter
6978	Sauer	Baldasar	Gastwirt
9760	Schloht	Otto	Landwirt

עם התקדמות הרוסים לאזור לובלין התקבלה החלטה לפנות את מחנה מאידנק. טרנספורט הפינוי כלל מעל 1,000 אסירים, שעזבו את לובלין ב-22 ביולי 1944 והגיעו לאושוויץ ב-28 ביולי 1944.³²

באושוויץ הועבר Sauer למחנה I וקיבל מספר אסיר 190325. בתחילת אוגוסט 1944 אושפז למשך מספר ימים.

מידע על אשפה באושוויץ³³

Der 1-Standortarzt
Auschwitz
1. Lagerarzt KL. Au. I.

- 5. AUG 1944

Auschwitz, den 5. August 1944.

An das
Hygiene Institut 8 und Polizei
Südost,
Auschwitz 9/8.

Anbei

Blut, zur Untersuchung auf Wa.R.
Sputum, zur Untersuchung auf Tbc.-Basillen
Urin " " " Ty.-Bakterien
Stuhl " " " " "

von folgenden Häftlingen, die zum Einsatz in Lebensmittelbetrie-
ben vorgesehen sind:

190158	190423	190570	190375	190286	190201	19027
190227	190287	190285	190187	190406	190245	19044
190228	190373	190192	190371	190237	190324	19037
190435	190356	190473	190473	190228	190230	19037
190218	190385	190488	190358	190403	190421	19037
190360	190221	190266	190287	190294	190424	19037

Der 1. Lagerarzt des
K. L. Auschwitz I

i. V. *Peter*
1-Untersuchungsführer.

HTG.-BAKT. UNTERS.
DER WAFFEN.-FF SI

Au.Häftl.Nr. 190 325

Name: -
geb. -
amt - - - - - int: - - - - - Nat.: -

abgesandt am: 5.8.1944
eingegangen am: 5.8.1944

eingesendende Dienststelle:
Der 1. Lagerarzt des KL-Auschwitz I

Materisl:
Ergebnis:

Laboerunter-
suchungen der
SS-Hygiene-
Instituts
Auschwitz
000 2/102
Ordner 303
Seite: 107-
109

Weitere Angaben siehe Original.

הנצחה

במסגרת פרויקט הנצחת קורבנות המלחמה בגרמניה הונחה, ב-15 באוקטובר 2004, אבן מדרכת (STOLPERSTEINE) מול המקום, בו שכנו ביתו והמסעדה ברחוב 26 Allerheiligenstraße.³⁴

(Kohn Alfred) קוהן -174315

אסיר אושוויץ 174315, נרשם בספר בית הקברות רק על פי המספר. כבר במחקר, שפורסם ב-2008 נמסר, כי מדובר באלפרד קוהן, שהגיע לאושוויץ באוגוסט 1944. החשש הגדול היה, כי בשל שמו הנפוץ לא ניתן יהיה להתאים סיפור חיים לשם. בחיפוש במסמכי ה-ITS התברר, שמדובר ביהודי יליד גרמניה, שנשלח לכלא. חיפוש ברשימת הקורבנות מגרמניה העלה ממצאים דומים, דבר שלא הוסיף לזיהוי האיש. פריצת הדרך התרחשה, כאשר באחד המסמכים הופיעה המילה "אמסטרדם". חיפוש שמו ברשימת הקורבנות מהולנד חשפה סיפור מרתק.

אלפרד קוהן

אלפרד קוהן (מבוטא קון) נולד ב-8 באפריל 1890 בברלין. בשנת 1933, לאחר שהתגרש, עבר והתיישב באמסטרדם. בהולנד חבר לארנסט כאהן (Cahn Ernst), יליד גרמניה שעבר כפליט להולנד, בעקבות רדיפת היהודים בגרמניה ב-1936. השניים פתחו בשותפות מאפיה וגלידרייה, בשם KOCO.³⁵ הם היו מקובלים ואהודים בקרב האוכלוסייה ההולנדית והקהילה היהודית.

Handwritten document for Alfred Kohn, a German passport from Berlin, dated 1940. The document includes fields for name, date of birth, and address.

כרטיס רישום של קוהן במשטרת אמסטרדם. כנתין זר היה מחויב ברישום אודות כתובתו ועיסוקיו. הרישום הראשון בפברואר 1935 והאחרון ב-19 בנואר 1942.³⁶

במלבן (ומוגדל למטה) רישום המאפיה מדצמבר 1936 והגלידרייה מאפריל 1938.

Handwritten document showing a list of addresses and dates, with specific entries highlighted in yellow and blue boxes. The highlighted entries are 13/2/1935 and 19/1/1942.

Handwritten note: "zie presentie van Kohn" dated 2 MEI 1938, "Lidert 1.12.36 Rijnsd 7/73", "Borndien leden zij een filiaal lidert 1.12.36 in parool v. Traustraat 149, van 4 NOV. 1938 herfd. van ..."

ארנסט כהאן (שותפו של קוהן)³⁷

³⁵ על פי עדותו של Hans Gallasch, שהיה בן 10 באותה תקופה ומשפחתו הייתה בקשרי ידידות עם השותפים, שם הגלידרייה היה מורכב מ-2 האותיות הראשונות של שם משפחתם של השותפים. <http://www.annefrankdiaryreference.org/people.htm#oasis>

³⁶ מקור - ארכיון העיר אמסטרדם

³⁷ <http://www.erepeloton.nl/grafgegevens/ECahn.html>

בית הקפה KOCO לפני המלחמה³⁸

צוות בית הקפה והגליזרייה לפני המלחמה. ארנסט כהן יושב במרכז ואלפרד קוהן כנראה משמאלו³⁹

³⁸ <http://www.annefrank.org/nl/Subsites/Amsterdam/Tijdlijn/Voor-de-oorlog/1939/1939/IJssalon-Koco-belaagd/#!/nl/Subsites/Amsterdam/Tijdlijn/Voor-de-oorlog/1939/1939/IJssalon-Koco-belaagd>

³⁹ מקור- נורית בן יהודה. נכדתו של ארנסט כהן.

עוד לפני המלחמה הייתה הגלידרייה של השניים מוקד לחיכוכים עם הפשיסטים המקומיים. בבוקר ה-24 במאי 1939 פגעו אנשי ה-NSB (התנועה הנאצית-סוציאליסטית) בגלידרייה והטרידו את המבקרים היהודים. למחרת ארגן ה-SDAP (מפלגת הפועלים הדמוקרטיים) מחאה מסיבית. המשטרה עצרה מספר חברי NSB, שנידונו לתקופות מאסר של 6 עד 8 חודשים.

הפגנת התמיכה לאחר הפגיעה בבית הקפה, מאי 1939.

פרשת KOCO

גם בימי הכיבוש הגרמני הורשתה הגלידרייה להמשיך ולפעול והייתה אחת משלוש גלידריות ובתי קפה, בהם הורשו להגיש גם ליהודי אמסטרדם, עד לביטול האישור⁴⁰.

בתחילת פברואר 1941 החלו הנאצים בפעולות לבידוד היהודים, והורו ליהודים להסגיר את כלי הנשק שברשותם.

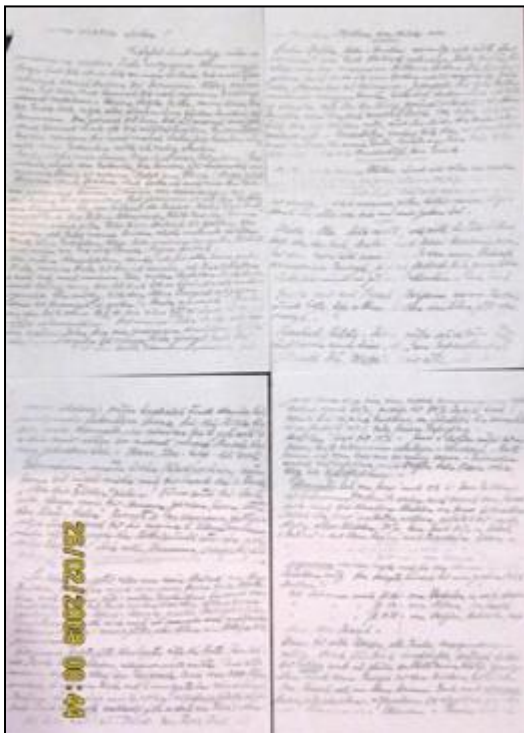
בשבת ה-15 בפברואר 1941 נופץ חלון הראווה של הגלידרייה על ידי קבוצת פאשיסטים מה-NSB. בעקבות המקרה התארגנה קבוצת צעירים יהודים להגן על המקום מפני אירועים דומים בעתיד. ב-19 בפברואר, בעקבות הלשנה, פשטה המשטרה הירוקה (המשטרה הגרמנית הנאצית) באליםות לתוך הגלידרייה, שהייתה מוגנת על ידי חבורה של שכנים יהודים ולא יהודים, ובמקום התפתחה קטטה אלימה. אחד מהנאצים שהשתתפו בתקיפה זו היה איש "המשרד לענייני יהודים" קלאוס בארבי. תוך כדי המהומה הותז גז אמוניה (המשמש בתהליך ייצור הגלידה) ברחבי הגלידרייה. על פי גרסה אחת נורה כדור לעבר צינור האמוניה, דבר שהביא לדליפה. על פי גרסה אחרת התיז ארנסט כאהן גז אמוניה לעבר התוקפים בעזרת מתקן, שהוכן מראש למטרה זו. שישה בני אדם, בהם בעלי הגלידרייה, נעצרו לאחר האירוע. האירוע נודע בכינויו KOCO Affair (פרשת KOCO).

40 שתי הגלידריות האחרות היו דלפי ואואזיס. אואזיס היא הגלידרייה המוזכרת ביומנה של אנה פרנק.
<http://www.annefrankdiaryreference.org/people.htm#oasis>

שוטרים גרמנים במהלך הפשיטה על הגלידרייה. צולם ב-19 בפברואר 1941, ברחוב Van Wou⁴¹

כאהן וקוהן נעצרו ונכלאו והואשמו כי בגלידרייה אורגנו פעולות מחתרתיות, והמקום שימש למפגש ולתכנון מעשים של קבוצות יהודים נגד הפעולות האנטי-יהודיות שהתרחשו באמסטרדם בפברואר 1941. מפקד המשטרה הגרמנית באמסטרדם דיווח על האירוע להימלר ובתגובה ביצעו הנאצים, בהוראת הימלר, שלושה ימים לאחר מכן, "אקציה" ברובע היהודי⁴². במהלך הפעולה פשטו הנאצים על בתי היהודים והוציאו כ-400 יהודים צעירים מבתיהם, ריכזו אותם בכיכר בעיר. יהודים אלה עברו עינויים, ובהמשך נשלחו למחנות בוכנוואלד ומטהאוזן. הפעולה עוררה זעם עצום בקרב תושבי אמסטרדם והובילה, ב-25 בפברואר 1942, לשביתת סוחרים שנודעה כ"שביתת פברואר".

ארנסט כאהן עבר עינויים קשים בכלא סכווינגן. למרות זאת, סירב למסור את שם המכונאי שהרכיב את צנרת האמוניה. הוא נידון למוות והוצא להורג על ידי כיתת יורים ב-3 במרץ 1941. ארנסט כאהן היה האדם הראשון שהוצא להורג על ידי הנאצים בהולנד. במכתב שנתן לאשתו, שביקרה אותו בכלא סמוך להוצאתו להורג, הוא נפרד מכל ידידיו ומבני משפחתו. הוא אף מזכיר את גזר דינו של אלפרד קוהן⁴³.

מכתבו האחרון של ארנסט כאהן⁴⁴

<http://www.annefrank.org/nl/Subsites/Amsterdam/Tijdlijn/Oorlog/1941/1941/Inval-bij-IJssalon-41>

[/Koco/#!/nl/Subsites/Amsterdam/Tijdlijn/Oorlog/1941/1941/Inval-bij-IJssalon-Koco](http://www.annefrank.org/nl/Subsites/Amsterdam/Tijdlijn/Oorlog/1941/1941/Inval-bij-IJssalon-Koco)

42 Ashes in the wind: the destruction of Dutch Jewry מאת Jacob Presser. עמ' 1-50.

43 "...אלפרד קבל 10 שנים לשבת בבית הסוהר, הוא משאיר לך את החלק היחסי שלו בעסק, לרשותך ולשימושך החופשי.... עליך

לשקול את העניין עם מר סמיתס (SMITS) ולפעול. היום אני יכול לומר כל כך מעט מכאן...". התרגום באדיבות נכדתו.

44 http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%A8%D7%A0%D7%A1%D7%98_%D7%98%D7%90%D7%94%D7%9F

כרוז מטעם הגנרל-קומיסאר ראוטר (Rauter), מפקד הס"ס והממונה על ענייני הביטחון בהולנד, שנתלתה ברחובות אמסטרדם לאחר התקרית בגלידרייה⁴⁵

בתיאור האירוע נכתב: "כעת, כאשר הרצח האכזרי של הנאצינול-סוציאליסט ההולנדי⁴⁶ ברובע היהודי עוד חרוט בזיכרון כולנו, התרחשה גם התקפה מרושעת נגד פלוגה גרמנית של משטרת הביטחון. בלילה של יום רביעי, ה-19 בפברואר, ברובע המהגרים היהודים באמסטרדם, ברחוב ון ואו (Van Woustraat) הותקפה פלוגה של משטרת הביטחון הגרמנית עם כניסתה למקום בילוי יהודי. במקום זה, שבו נערכה התכנסות לא חוקית, נשפך על גופם חומר כימי רעיל. תוך כדי המקרה, הפושעים היהודים גם ירו בשוטרים הגרמנים. עקב התערבות מיידית של השוטרים הם הצליחו לעצור כמה מן הפושעים, אך רובם נעלמו בחסות החשכה". בהמשך מתאר הכרוז את צעדי התגמול במהלכם נשלחו צעירים יהודים למחנות ריכוז בגרמניה ומזהיר מפני צעדי מחאה נוספים שידוכאו על ידי כוחות הביטחון הגרמנים.

De incidenten te Amsterdam
 HERKEURING VAN OUDE FILMS
 Onderhandelingen tusschen de Sowjet Unie en Thailand
 Japansche persten over het hemelvliesvoortel aan

EEN OFFICIEELE UITZENZETTING

Intusschen is het tot nieuwe excessen van de genoemde elementen gekomen. Toen een Deutsche politiepatrouille in den nacht van 19 op 20 Februari een gelegenheid in de joodsche emigrantenvijk in de van Woustraat wilde binnentreden om een daar gehouden geheime vergadering op te heffen en de aanwezigen te arresteren, werden de Deutsche politie-beambten van het donker uit met zure en giftige vloeistoffen overgoten, terwijl tevens pistoolschoten op hen werden gelost.

Helaas gelukte het den meesten deelnemers aan dit misdadige complot in de duisternis te ontkomen.

Voorts zijn nog in den loop van de laatste weken op verschillende plaatsen van de stad door joodsche elementen of door van hunnentwege betaalde leden van de onderwereld overvallen gepleegd op niet-joodsche en vooral pro-Duitsche inwoners van Amsterdam.

פרסום התקרית
 בעיתון הולנדי-
 25/2/1941

ארנסט כאהן

ההודעה על ההוצאה להורג של ארנסט כאהן

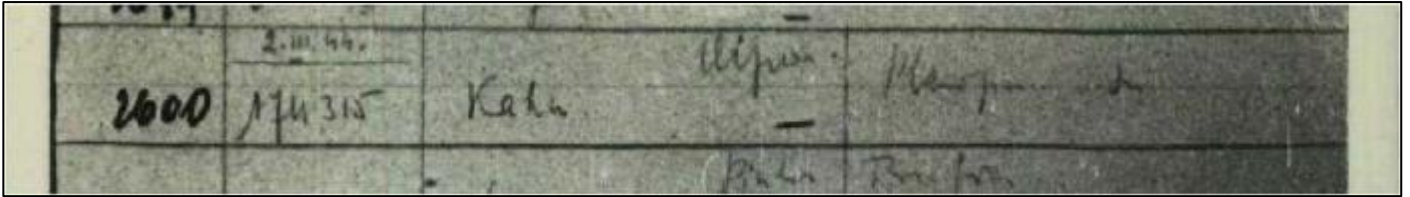
⁴⁵ <http://geheugenvanplanzuid.nl/archief/tijdtijn/razzia's.htm#april 1941>
⁴⁶ ב-11 בפברואר 1941 התפתח קרב בעת שקבוצות נאציות צעדו בהפגנות ברחובות השכונה היהודית, ובו נהרג אחד מן המתפרעים הנאצים.

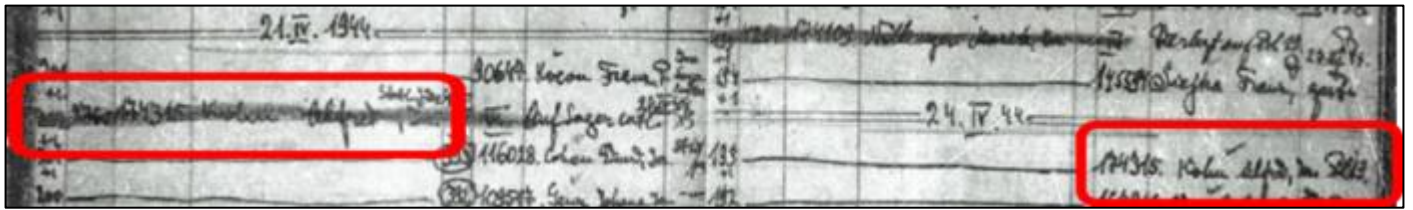

הטרנספורט, ובו אלפרד קוהן, כלל 18 גברים ו-3 נשים והגיע לאושוויץ ב-23 בפברואר 1944.⁴⁸ אלפרד קוהן קיבל מספר אסיר 174315. סמוך להגעתו לאושוויץ סבל קוהן מבעיות בריאות. בתחילת מרץ 1944 נשלח לצילום רנטגן ולאחר כחודש וחצי אושפז למספר ימים (21-24 באפריל) בבילוק חולים (בלוק 20) ואובחן כחולה בשחפת פעילה.

⁴⁹ רישום צילום רנטגן של קוהן ב-2 במרץ 1944

⁵⁰ רישום אשפוז של קוהן באושוויץ. תקופת האשפוז: 21 עד 24 באפריל 1944. אובחן כחולה שחפת

לאחר המלחמה, בשנת 1947, העיד בהולנד אדם בשם שמעון כהן, יליד 1906, שטען כי הכיר את אלפרד קוהן והיה לפני המלחמה שותפו לעסקים באמסטרדם. שמעון כהן נשלח לאושוויץ במאי 1944 ובמהלך נובמבר 1944 פגש את אלפרד קוהן, עת עבדו יחד בקומנדו לאיסוף תפוחי אדמה. כיון שאלפרד קוהן היה חולה וחלש הוא הועבר למטבח, שם הועסק בניקוי ירקות, והקשר עם שמעון כהן נותק. שמעון כהן העיד, כי לאחר פינוי המחנה, בהגיעו למחנה דכאו, שמע כי אלפרד קוהן, שהיה חלש מכדי ללכת בצעדות המוות, נורה בדרך.⁵¹

הנצחה בהולנד

העובדה, כי פרשת KOCO מהווה ציון דרך באירועים כנגד יהודי הולנד, הביאה להנצחה משמעותית של בעלי הגלידרייה - כאהן וקוהן.

אחרי המלחמה נקרא רחוב ברובע Osdorp שבאמסטרדם על שמו של כאהן: De Ernst Cahnsingel.

לזכרו של ארנסט כאהן הונחה אבן זיכרון בפארק לחללי מלחמה ב-Apeldoorn⁵²

⁴⁸ Czech, עמ' 588.

⁴⁹ ITS Archives-Doc. No. 510171#1 (1.1.2.1/0001-0123/0067V/0045)

⁵⁰ ITS Archives- Doc. No. 506641#1 (1.1.2.1/0001-0123/0061D/0078)

⁵¹ תצלום עדותו של שמעון כהן והתרגום התקבלו מארכיון הצלב האדום בהולנד.

⁵² <http://www.erepeloton.nl/grafgegevens/ECahn.html>

שלט זיכרון בחזית בניין הגלידרייה

במקום בו שכנה הגלידרייה (Van Woustraat 149), פועלת כיום מסעדה. בחזית הבניין הוצב, בפברואר 1992, שלט זיכרון המתאר את האירוע שהתרחש במקום. מידי שנה מניחים תלמידי בתי הספר באזור זרי פרחים ליד השלט לזכר ההתנגדות לנאצים.

הכיתוב על השלט:

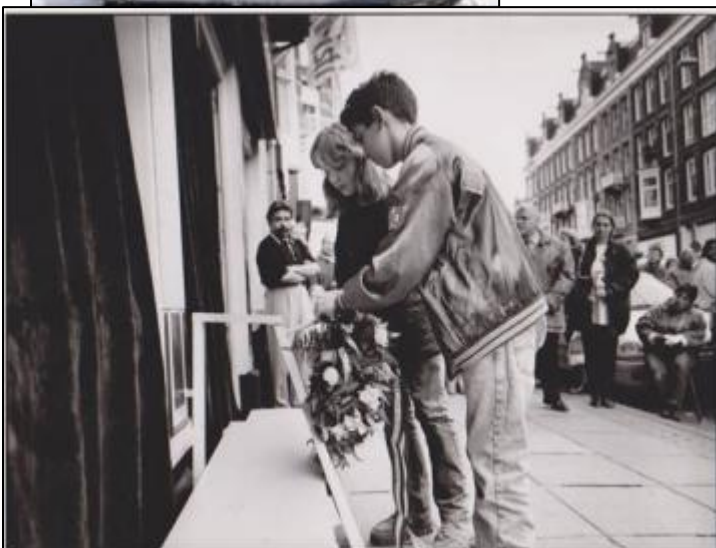
יום רביעי 19 בפברואר 1941
במקום זה שכנה הגלידרייה
koco בבעלות הפליטים
היהודים-גרמנים א. כאהן
וא. קוהן. יחד עם מבקרים
קבועים בגלידרייה התמרדו
באופן מעשי, ב-19 לפברואר
1941, נגד הכיבוש הגרמני.
כאהן נעצר והיה הראשון
שהוצא להורג בהולנד. לאחר
האירוע התנהלו ב-22 וב-23
פברואר רדיפות גדולות נגד
יהודי אמסטרדם. אירועים
אלה הביאו לפריצת שביתת
פברואר, ב-25 לפברואר
1941, כמחאה המונית נגד
רדיפת היהודים.
זכרו את הלוחמה נגד
הנאצים והפאשיזם!

הסרת הלוח מעל לוח הזיכרון. פברואר 1992

המצעד במאי 1998

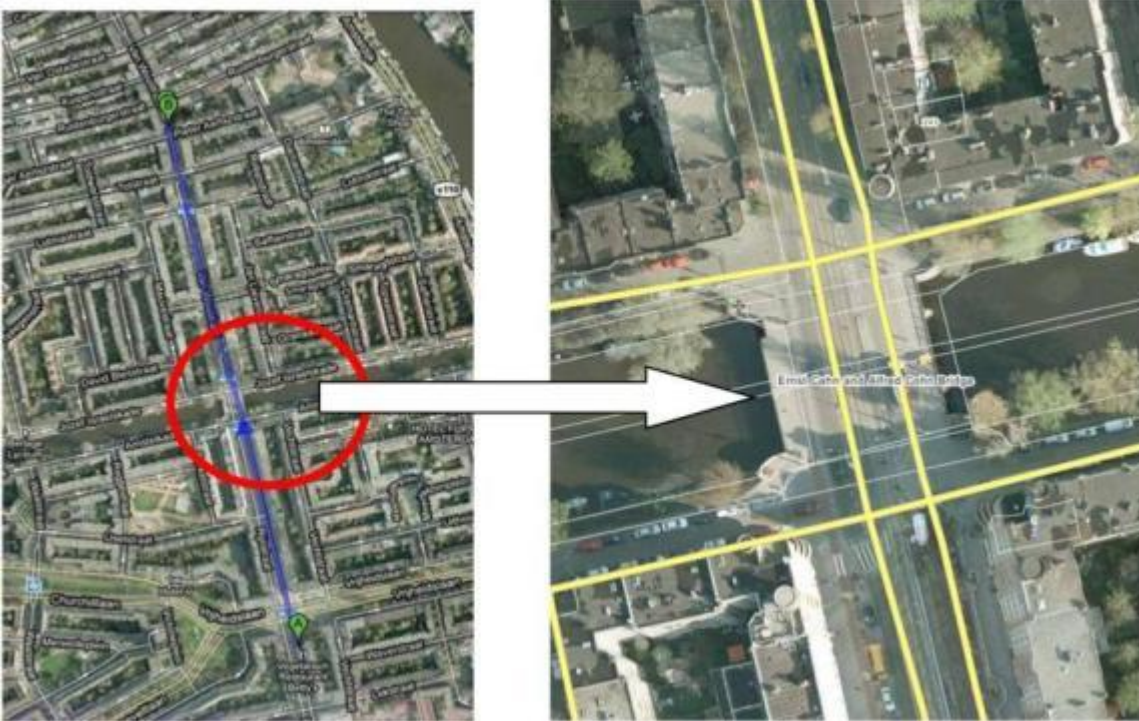

ילדים במצעד ובהנחת פרחים במקום בו שכנה הגלידרייה

גשר ארנסט כאהן ואלפרד קוהן

הגשר המחבר את הרחובות Van Wou ו-Rijn נקרא, החל מאוגוסט 2008, על שם של ארנסט כאהן ואלפרד קוהן. הגשר נמצא באמצע הדרך בין שני העסקים בהם היו שותפים. המאפיה ברחוב Rijn 71-73 (נקודה A במפה) והגלידרייה שהייתה ברחוב Van Wou 149 (נקודה B), שם התרחש האירוע ב-19 בפברואר 1941.

גשר כאהן וקוהן

ב-1985 הופק סרט עלילתי בשם "סלון הגלידה" (De Ijssalon), המבוסס על אירועי פרשת KOCO, בבימויו של דימיטרי פרנקל פרנק. ארנסט כאהן נושא בסרט את השם אוטו שְנוֹוִיִס (Schneeweiss Otto).

תמונות מתוך הסרט: מימין
"ארנסט כהאן" ומשמאל
"אלפרד קוהן"

190851- ריכרד וורנר (RICHARD WERNER)

המידע המפורט ביותר, שפורסם במחקר הפולני על הקורבנות, היה על ריכרד וורנר, וכלל לצד שמו גם תאריך לידה ומספר הבלוק באושוויץ, זאת בהתאם למידע, שנכתב בספר בית הקברות. בבדיקה מול רשימת קורבנות השואה באתר יד ושם, נמצאו רק שישה רישומים, אחד מהם (רשימת נספים מגרמניה) תאם את תאריך הלידה. מכאן החל מסע לגילוי חייו של האיש. השאילתות זרמו לכל העולם (פולין, אוסטריה, גרמניה, סלובקיה, ארה"ב, בלגיה וכמובן ישראל) ותודות לעזרתם של אנשים רבים נוספו חלקים רבים לפאזל, המרכיב את המידע אודות האיש. המחקר הביא לשיאים רבים, ביניהם גלוי הנצחתו המיועדת של וורנר, שיחה עם נכדו וקבלת תמונותיו ומכתביו.

הרישום אודות וורנר בספר בית הקברות

201 190851 1930		R. W.	Werner	block 10 ty
1 Werner Richard		1890	190851	

⁵³Karl-Heinz Schleuder וורנר ונכדו

ריכרד וורנר - מלידתו ועד תקופת המשטר הנאצי

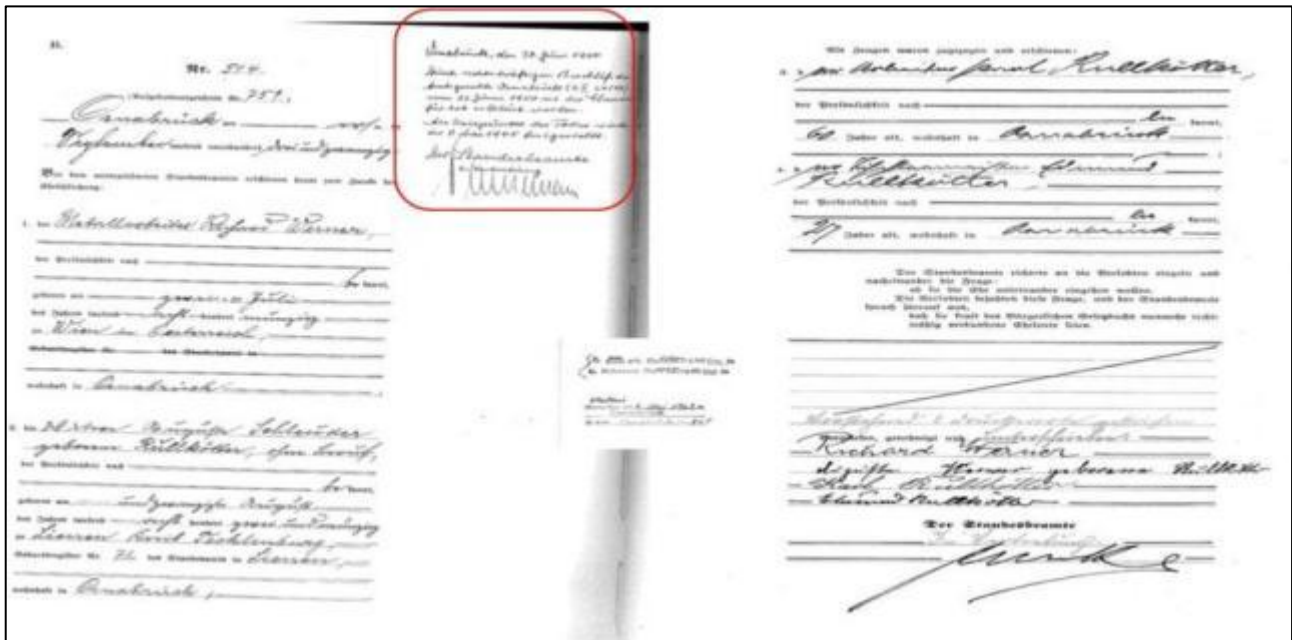
ריכרד נולד ב-2 ביולי 1890, בפרבר של וינה (Waehring). אביו - Ignaz Werner, יליד 1854, סוחר ממוצא הונגרי, ואימו Jetti לבית Steigerwald, ילידת 1856. הוריו נישאו ב-4 ביוני 1882 בעיירה Stampfen, אז בהונגריה, כיום בסלובקיה. ריכרד היה הילד החמישי במשפחה בה היו 7 ילדים. אחיו הבוגרים היו: יעקוב (נולד ב-23 בפברואר 1883), קמילה (נולדה ב-13 בנובמבר 1884 ונפטרה ב-1931 בווינה), ארנסטין (נולדה ב-5 ביולי 1886 ב-Ottakring) והלנה (נולדה ב-3 בינואר 1988 ב-Ottakring), ושני אחיו הצעירים: אוסקר (נולד ב-16 בדצמבר 1892) ומלני (נולדה ב-27 באוקטובר 1985).

אירוע ברית המילה של ריכרד התקיים לאחר 8 ימים (כמקובל), ב-10 ביולי 1890, על ידי המוהל-N. Fischer. ריכרד נרשם בספר הקהילה. כעדים נרשמו יעקב וורנר (יתכן דודו) ו- Adolf Berger.

⁵⁴ רישום הלידה בספר הקהילה: ריכרד מספר 1302 בספר המכיל רישום לידות משנת 1874 ועד שנת 1892.

שלוש פעמים נתנה הקהילה היהודית אישור לידה עבור ריכרד: בגיל 6 (1896), בגיל 20 (1910) ובגיל 29 (1919). לקראת סוף שנות העשרים לחייו (אוגוסט 1919 עד נובמבר 1920) התגורר בווינה ברחוב pelzgasse 15. באותה תקופה החל בנדודיו באירופה. בשנים 1920-1921 שהה בבוקרשט. לאחר מכן חזר לווינה, נרשם (ספטמבר 1921) בכתובת pohlgasse 12⁵⁵. בהמשך עבר לגרמניה, ובמרץ 1923 הגיע מהעיר ברמן (Bremen) לעיירה Osnabrueck (בצפון גרמניה). במקצועו הוגדר כפועל מתכת. באוסנברוק, ככל הנראה, הוא התנצר והפך לאוונגליסט, ולאחר כחצי שנה התחתן⁵⁶ עם אלמנה גרמניה בשם Auguste (לבית Rullkoetter). נולדה ב-1892 בעיירה הסמוכה Lienen. לאוגוסטה שלושה ילדים מנישואיה הקודמים). כעבור שנה, ב-1 באוגוסט 1924, נולדה בתם Ingeborg⁵⁷.

רישום הנישואים של ריכרד ואוגוסטה.
בכתב יד (שנוסף בשנת 1950, מסומן באדום) נכתב שמותו הוכרז רשמית

⁵⁴ מקור - Israelitische Kultusgemeinde Wien, Austria

⁵⁵ מקור - Magistrat der Stadt Wien, Wien, Austria.

⁵⁶ המקור לתעודת הנישואין - Staatsarchiv Osnabrück

⁵⁷ מקור - Staatsarchiv Osnabrueck, Germany.

ריכרד וורנר - בימי המשטר הנאצי

בתקופת המשטר הנאצי החל המעקב אחר וורנר. קיים מסמך, המעיד על רישומו על ידי הגסטאפו המקומי באוסנברוק כבר בשנת 1936. באותה תקופה התגורר ברחוב Masch str. 2a בעיר. מאוחר יותר עבר לגור בכתובת Blumenhaller Weg 44.

כרטיס הרישום של וורנר במסמכי הגסטאפו⁵⁸

Name: der Frank aus Österreich WERNER										Wohnung: die der Adressangabe entspricht B.B. Ad: Osnabrück, Masch- str. 2 a										Personenbild:	
Vorname: Richard										↑ June 1936										Bildmerkmal:	
Geburtsort und -zeit:																				Pflanzl. Merkmal:	
Beruf:																				Schulbildung:	
Familienstand:																				Schulabschluss:	
Staatsangehörigkeit:																				Schulnoten:	
Dunkel. Name Adress:										Bachverhalt:										Schulnoten:	
Politische Eintragung: KPD, DMV										Glaubw. Zeichnung:										Schulnoten:	
Dunkel. für Adressangabe:																				Schulnoten:	

ביוני 1936 נרשם, כי וורנר חבר במפלגה הקומוניסטית הגרמנית (KPD) באיגוד עובדים (GEW) ובאיגוד פועלי המתכת הגרמנים (DMV).

30.06.2010 BUNDESARCHIV R1
Volkszählung vom 17.05.1939 Ergänzungskarten für
Angaben über Seite 1 von 1
Abstammung und Vorbildung aus dem Bestand R 1509
Reichssippenamt
Recherche: **Hannover**
Name: **Werner Richard**
GeburtsName: GeburtsDatum: **05.08.1890**
GeburtsOrt: **Wien** Abstammung: **JJJJ**
WohnOrt: **Werthe**
Adresse: **Baulager II Rastdorf**
Anmerkung zur Abstammung:
Der Buchstabe N steht für nichtjüdisch, der Buchstabe J für jüdisch, das
Zeichen / für eine nicht eindeutig lesbare Angabe.
Der erste Buchstabe steht für die rassische Kategorisierung des
Großvaters väterlicherseits, der zweite Buchstabe für die Großmutter
väterlicherseits, der dritte Buchstabe für den Großvater
mütterlicherseits, der vierte für die Großmutter mütterlicherseits.

בחלק ממסמכי הגסטאפו נרשם בעל לאומיות צ'כית ובחלקם כבעל לאומיות סלובקית.

ב-9-10 בנובמבר 1938, נעצר וורנר לראשונה, במהלך "ליל הבדולח", ונכלא בתאי המשטרה ברחוב Turnerstrasse. כ"זר" הוא הואשם בריגול ואיבד את מעמד תושב הקבע שלו. בהמשך נעצר מספר פעמים, בהם נכלא לתקופה מצטברת של כ-8 עד 9 חודשים. בין מעצר למעצר עבד כמסגר בחברת פרנץ ברינק (Franz Brink) באוסנברוק.

ב-17 במאי 1939 נערך בגרמניה מפקד היהודים, בו נרשם גם וורנר. במפקד נרשם תאריך לידה שגוי (5 באוגוסט 1890) ומצוין, כי וורנר הינו יהודי מזה ארבעה דורות.

העתק פרטים מהרישום במפקד היהודים.⁵⁹

הכתובת בה נרשם במפקד "Baulager II Rastdorf" שייכת למחנה עבודה⁶⁰. מחנה Rastdorf היה תת מחנה של Esterwegen. המחנה פעל מדצמבר 1938 ועד פברואר 1944, מנה כ-250 אסירים, ללא נשים. האסירים עיבדו קבול עבור reichsumsiedlungs reichsumsiedlungs - Gesellschaft בברלין. עבדו למען חברת krupp essen.

עיבוד קבול עבור אחד ממפעלי Esterwegen⁶¹

ביוני 1943 נשלח למחנה עבודה אחר ב-Bielefeld (כתובתו- 47 lager schildescherstr.). בבית זה שוכנו עובדי כפיה, שסללו כבישים עבור חברת "Nebelung & Sohn". יצוין, כי בעוד שאר היהודים שנשלחו לעבודה באותו מקום נאלצו להוסיף את השם "ישראל" לשמם, וורנר "שמר" על שמו המקורי ולא הוסיף את השם ישראל. הדבר היה אחד מ"זכויותיו" של יהודי, שהיה נשוי לאישה גרמניה.

Id	Name	Religion	Age	Occupation	Origin	Other
42.0	Krommherberg, Maria	jud.	40		Holland	
43.0	Lammert, Carl	Israel	43	Trier	jud. rich.	
43.1	Lorenz, Felix	Israel	21.5	Essen	gl.	
43.2	Mick, Karl	Israel	28.5	Essen	gl.	
43.3	Liebl, Julius	Israel	13.2	Essen	gl.	
43.4	Werner, Richard	Israel	29	Wiesbaden	gl.	
43.5	Koch, Albert	Israel	16.7	Essen	gl.	
43.6	Witz, Ludwig	Israel	26.5	Essen	gl.	
43.7	Obermann, Wilhelm	Israel	15.2	Essen	gl.	
43.8	Klein, Karl	Israel	14.3	Essen	gl.	

כרטיס הרישום של וורנר בבילפלד⁶²

⁶⁰ מקור- מוזיאון השואה, ווינגטון.
⁶¹ מקור- ארכיון יד ושם.
⁶² מקור- Institut Stadtarchiv und Landesgeschichtliche Bibliothek, Bielefeld, Germany

ב-17 בינואר 1944 נעצר שוב, הפעם באשמת גניבה. בסוף יולי 1944 הוחלט לשלחו לאושוויץ מ"סיבות פוליטיות".
לראשונה במסמכיו של וורנר מופיעה התוספת "ישראל" ליד שמו.

על מעצרו העיד, בנובמבר 1949, אלברט Colesie, שעבד בגסטאפו באוסנברוק:
"מר וורנר נעצר בפעם הראשונה במהלך רדיפת היהודים ב-10 בנובמבר 1938. אני לא זוכר כמה נמשך המעצר
הזה. מר וורנר נעצר לאחר מכן עוד 4 או 5 פעמים לאחר הלשנות... בהחלט יכול להיות, כי משך הזמן הכולל של
מעצרו היה 8-9 חודשים, למעט המאסר במחנה הריכוז אושוויץ...."⁶³.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20																								
Name: (bei Frauen auch Geburtsname) Warner										Wohnung: (bei der Eintragung eintragen) 27.7.44					Personalausweis									
Vorname: Richard Israel										Pol.-Gefängnis Osnabrück										Bildausweis				
Geburtsort u. -ort: 2.7.90, Wien																				Finger-Abdruck Karte				
Beruf: Arbeiter																				Schulzeugnis				
Familienstand: verh.																								
Staatsangehörigkeit: Slowakei																								
Dach-Name: Adress:																								
Politische Einstellung:										Glaubens- bekenntnis:														
Datum der Aufnahme										Sachverhalt										Stempelbehörde Grüch/Tagelohn				
27.7.44										n. wurde am 17.1.44 wegen Nichtabgabe Festgeldscheine. Er wird mit dem nächsten Sammeltransport in das KL.- Auschwitz überführt.										IV 6 b-3125/43				
6. St. N. 14																								

מסמך גסטאפו המעיד על המעצר בינואר 1944 ועל הגירוש לאושוויץ בסוף יולי⁶⁴

וורנר באושוויץ

ב-8 באוגוסט 1944, בגיל 54, הגיע וורנר לאושוויץ בטרנספורט של 14 אסירים, שקיבלו את המספרים 190845 עד
190858⁶⁵. וורנר קיבל את המספר - 190851 ושוכן באושוויץ 1, תחילה בבלוק 10 (ששימש כביתן לניסויים
רפואיים, עד מאי 1944, ועבר הסבה לביתן מגורים) ובהמשך גם בבלוק 17 ובבלוק 9.

⁶³ <http://www.osnabrueck.de/stolpersteine/w.asp>

⁶⁴ ITS 12637428#1 (1.2.3.8/WEI-Z/0497)

⁶⁵ Czech, עמ' 681.

בעקבות מחאה שהקימו בגרמניה אשתו ובתו הותר לוורנר לכתוב מכתבים לאשתו. שלושה מהמכתבים הגיעו לאשתו, האחרון שבהם נכתב ב-16 בדצמבר 1944.⁶⁶

במכתב הראשון כתב בין היתר:

”אושוויץ, 5 נובמבר 1944

שלום לכל יקירי יחד

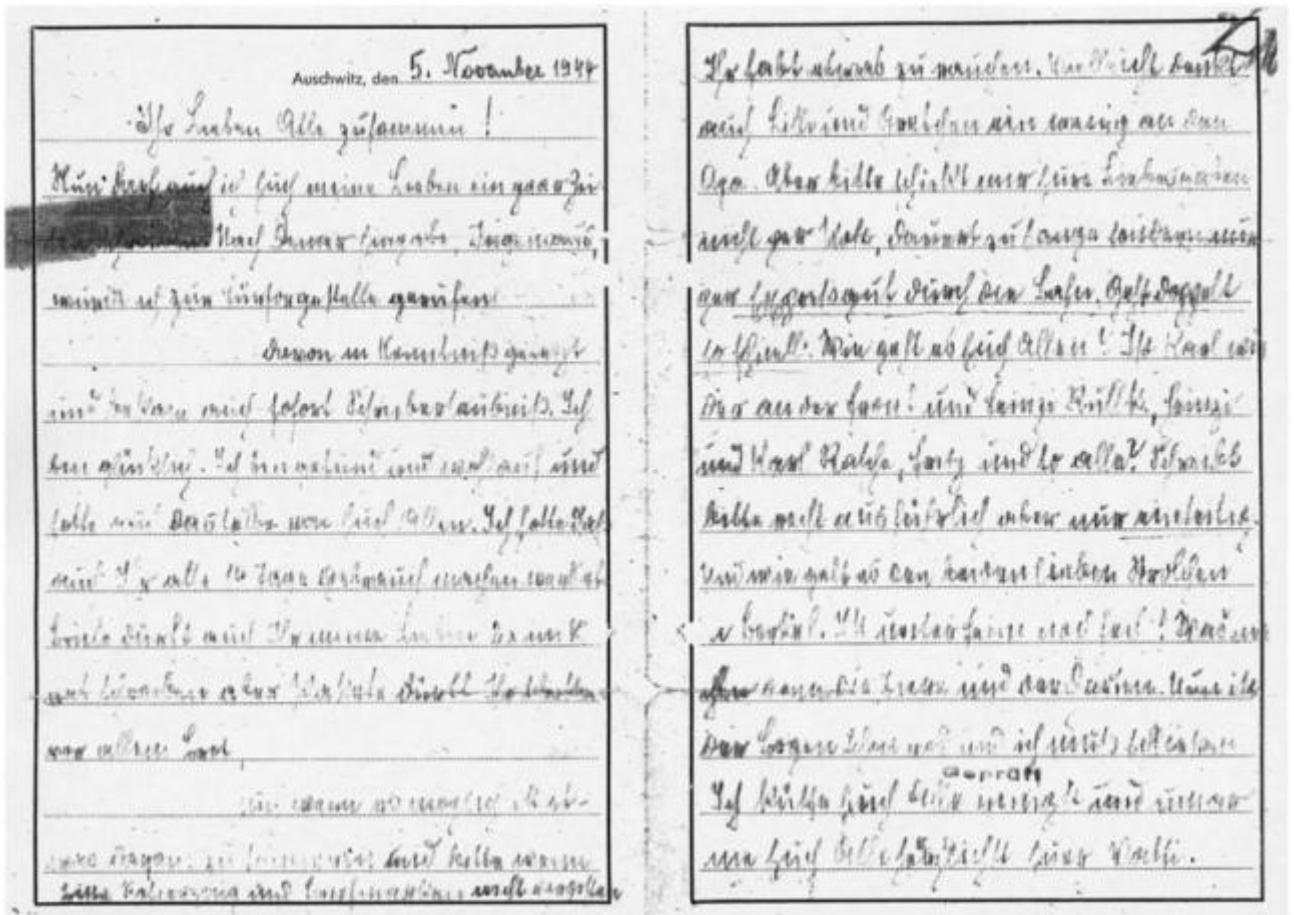
אני יכול לכתוב לכם רק מעט. על פי דרישתך אינגמאוז (ככל הנראה כינוי חיבה לבתו אינגבורג) נקראתי בפתאומיות והורשתי לכתוב. בכתב יד מותר כאן לכתוב לפי ההוראות רק דף אחד. וכך קבלתי מיד חומרים לכתובה. אני מאושר. אני בריא ובסדר ואני מקווה שכולכם כך. אני מקווה שאוכל לכתוב לכם כל 14 ימים. מותר לכתוב פעמיים בחודש...”

בהמשך המכתב שואל וורנר לשלומם של יתר בני הבית ומבקש, כי חבילות ישלחו אליו באמצעות דואר אקספרס לזירו ההגעה.

את מכתבו חתם במילים:

”הדף כבר מלא ואני צריך לסיים. אני מנשק את כולכם וכתמיד ברכות מכל הלב. אבא”

על המעטפה במכתבו הראשון של וורנר מודפסות הוראות מפקד המחנה לקשר עם האסירים במחנה. אודות המעטפה וההוראות ראו בנספח א'.

יומו האחרון של וורנר

ב-18 בינואר 1945 החלו צעדות המוות מאושוויץ. באותו בוקר שהה וורנר בבלוק 21 - בלוק החולים, ושם נרשם במפקד הבוקר. משם יצא במסגרת פינוי המחנה לצעדות המוות.

Hilfslings-Krankenbau
K.L. Auschwitz
Auschwitz, den 18. 1. 1945.
BLOCK 21

Lf. Nr.	Hilfsl. Nr.	Name und Vorname	Lf. Nr.	Hilfsl. Nr.	Name und Vorname
1.	174449	Neuman Karl	51.	B-9622	Abaragla Mezal
2.	B-11102	Weiss Guido	52.	B-9333	de Vries Jakob
3.	83753	Flaess Roland	53.	70468	Klein Mayer
4.	A-11904	Gutgeld Jachil	54.	B-10056	Lewy Paul
5.	A-2742	Preiss Löwy	55.	B-9154	Cohen Franz
6.	B-9346	Witkowski Wenzel	56.	A-10444	Rakocz Peter
7.	A-17779	Saivo Paul	57.	B-10048	Glücksmann Julius
8.	A-10006	Fried Karoly	58.	B-3763	Silber Salomon
9.	A-12422	Pilip Emanuel	59.	A-5314	Dupric Armand
10.	A-10779	Katz Sandor	60.	A-14005	Handl Ludwian
11.	A-10789	Lerner Isik	61.	A-17800	Ujhelyi Johann
12.	A-10179	Klein Andor	62.	A-10248	Klein Franz
13.	B-9656	Fliegelmal Jack	63.	A-14595	Spatz Ladislav
14.	B-3865	Mayer Alex	64.	A-11940	Israel Kurt
15.	A-10560	Sellovics Benjamin	65.	A-13673	Preissler Michael
16.	193174	Feibel Bruno	66.	A-12982	Scenes Iare
17.	B-9697	Frankowics Hannö	67.	A-10123	Risler Eder
18.	B-9728	Slepaki Lejser	68.	A-10193	Hartmann Tibor
19.	A-10126	Herakowics Ghain	69.	A-12024	Stern Oskar
20.	B-9668	Guterman Pierre	70.	192354	Kugelman Hermann
21.	A-10306	Lang Josef	71.	195341	Kaufmann Josef
22.	199900	Slepak Rosental	72.	A-11964	Lipsztat Kossek
23.	B-3549	Popper Herbert	73.	70153	Puterflan Moritz
24.	175165	Friedmann Otto	74.	A-12025	Schwartzmann Josef
25.	A-12934	Par Salomon	75.	1 92753	Pfefferkorn Gert
26.	A-14481	Kramer Janö	76.	173478	Sobani Aldo
27.	A-12298	Berkowics Marton	77.	B-3711	Kunhi Albert
28.	B-3702	Braunschweig Jul.	78.	184126	Distanfeld Jakob
29.	74 755	Altus Frois	79.	A-10150	Janklowitsch Josef
30.	76199	Altwits Moritz	80.	493264	Oppenheimer Bruno
31.	176691	Spinat Pankus	81.	A-13613	Irsanyi Jaszö
32.	A-14647	Weiss Miklos	82.	190851	Berne Richard
33.	B-3603	Raby Henri	83.	A-11984	Markovics Edgar
34.	B-3931	Stanger Simon	84.	B-1054	Well Gilbert
35.	A-17763	Gotfried Albert	85.	195223	Brada Bernhard
36.	189289	Popper Erich	86.	184176	Kohn Hans
37.	B-3513	Golez Paul	87.	A-17719	Langer Paul
38.	B-3453	Aron Markus	88.	141314	Lewinski Werdna
39.	A-10434	Roth Jakob	89.	A-10290	Kleiner Bela
40.	A-12549	Helg Andreas	90.	195370	Neumann Morit
41.	A-9911	Feldinger Mor			
42.	B-3522	Assik Ino			
43.	199845	Pfeffer Herman			
44.	195662	Heller Otto			
45.	A-13356	Herach Bernard			
46.	199789	Buck Oskar			
47.	A-10108	Halpert Kossek			
48.	199919	Weiss Adolf			
49.	B-3611	Reif Baruch			
50.	188002	Berkowitsch Adolf			

וורנר לא הספיק ללכת הרבה. באזור העיירה בז'שצ'יה, מספר ק"מ מאושוויץ, מצא את מותו.

האם נורה ומת בגלל חולשתו עקב מחלתו?

האם מת מירייה כיון שקצב הליכתו לא "התאים" למלווים הנאצים?

המדמהים הוא, כי נותרו מסמכים אודות יומו האחרון בחיים של וורנר. הרישום היחיד, ששרד באושוויץ אודות וורנר, כולל הן את שמו והן את מספר האסיר שלו והוא מיומו האחרון בחיים. רישום בית הקברות הוא הרישום הראשון על וורנר לאחר מותו.

רישום אסירים בביתן 21 (ביתן החולים)

מתאריך 18 בינואר 1945.

וורנר ריכרד רשום כמספר 82⁶⁷.

תושבי העיירה Brzeszezace הביאו את וורנר, יחד עם 17 אחרים, לקבורה בקבר האחים בבית העלמין הנוצרי. סביר כי המידע הרב (יחסית ליתר הקורבנות) שהיה בידם אודות וורנר (שם, תאריך לידה ומספר הבלוק) מבוסס על המכתב שקיבל מבני ביתו ומוזכר במכתב השלישי ששלח לאשתו. כל הפרטים המופיעים ברישומים היו מצויים על מעטפת המכתב הראשון ששלח וסביר שלכתובת זו נשלחה תשובת המשפחה.

Meine Anschrift: *Witkowski*
Name: *Richard Werner*
geboren am: *1.7.1890*
Gef.-Nr. *190851* *Ordnungs O.V.*

BLOCK 10

190851-1945 *deleg. w. g. w. m. 1945*

<i>190851</i>	<i>Richard Werner</i>	<i>1890</i>	<i>190851</i>	<i>1945</i>
<i>2</i>	<i>nie wiadomo</i>			

אוגוסטה ואינגבורג וורנר

באוקטובר 1944, החל הגסטאפו באוסנברוק לרדוף את אשתו (אוגוסטה) ובתו (אינגבורג) של ריכרד וורנר. אפשר כי הרדיפות החלו בעקבות ה"רעש", שהקימו בדרישה לקבלת אות חיים מוורנר, דבר שהביא לכתיבת מכתבו הראשון, בתחילת נובמבר 1944. אשתו ובתו נשלחו לעבודות כפייה במפעל חימוש באוסנברוק. נראה, כי המידע אודות עבודות הכפייה, הגיע לידי וורנר ובמכתבו השלישי (מאמצע דצמבר) הוא מזכיר את העבודות.

כרטיסי הרישום של הגסטאפו מעידים על "אשמתן" של בנות המשפחה; אוגוסטה בהיותה נשואה ליהודי ואינגבורג, כבת תערובת ("מישלינגה") מדרגה ראשונה.

Datum der Antragung	Sachverhalt	Karte Nr.	
		Staatspolizeiliche Geschäfte	Staatspolizeiliche Geschäfte
10.1.45	Werner geb. Rullkötter Auguste 24.8.22, Lienen Ehefrau verh. m. einer Juden DR.	10.1.45	Ja Sa.
	Die W. wurde aufgrund des Erl. des RSHA vom 6.10.44 zum Teutowerk in Osnabrück zum manuellen, geschlossenen Arbeitseinsatz verpflichtet.	IV 4b- 80/45	

כרטיס רישום בגסטאפו של Auguste וורנר.⁶⁸

בכרטיס מצוין (מסומן) כי היא נשואה ליהודי וכי נשלחה לעבודת כפייה במפעל Tewawer באוקטובר 1944

Datum der Antragung	Sachverhalt	Karte Nr.	
		Staatspolizeiliche Geschäfte	Staatspolizeiliche Geschäfte
10.1.45	Werner Ingoborg 18.8.24, Osnabrück Arbeiterin led. DR. Witschl I, Jr.	10.1.45	Ja I.A. Aug. Werner
	Die W. wurde aufgrund des Erl. des RSHA vom 6.10.44 zum Teutowerk in Osnabrück zum manuellen, geschlossenen Arbeitseinsatz verpflichtet.	IV 4b- 80/45	

כרטיס רישום בגסטאפו של Ingoborg וורנר.⁶⁹

בכרטיס מצוין (מסומן), כי היא "מעורבת" (מישלינגה) מדרגה ראשונה וכי נשלחה לעבודת כפייה במפעל Tewawer באוקטובר 1944.

ICZ Nr.	Name	Vorname	Geburts- tag	Geburts- ort	Wohnort Strichfeld	gegenwärtige Anschrift	Stammort	
1	Wiesner	Wladimir	2. 3.18	Yesseli Kra. Treben Schwan	GDPF 1 Mannsch. Bureau	Gesefeldt, Goslarstr. 70	CATEGORIE A SS Search Bureau	
2	Kuhschke	Karl	16. 7.08	Friedland h/2/202		Goslarstr., Augustenbur- gerstr. 70		
3	Zeminsky geb. Hebbel- wies	Anna	9. 2.08	Isny/Inn Schwan	Stammort Schwan	Sto.	Stammort	
4	Werner	Ingeborg	18. 8.04	Goslarstr.		Goslarstr., Kinnwieser- weg 44 a	Stammort Schwan	Stammort
5	Werner geb. Schulze	Auguste	24. 8.08	Isny/Inn Schwan		Sto.		

עם סיום המלחמה חזרו אשתו אוגוסטה ובתה אינגבורג לאוסנברוק והכריזו על אב המשפחה כנעדר. במאי 1946 נרשמו בכתובת מגוריהם הקודמת (Blumenhaller Weg 44) והצהירו, כי בעלה של אוגוסטה נשלח למחנה ריכוז וטרם חזר.

ב-23 ביוני 1950 הוכרז ריכרד וורנר רשמית כמת. אשתו אוגוסטה נפטרה בשנת 1962, בגיל 82. בתם היחידה אינגבורג המשיכה לחיות בגרמניה, התחתנה (שם משפחתה שונה ל-Höhne) ועברה לדיסלדורף שם נפטרה בשנת 1991.

הרישום במסמכי העיירה, לאחר המלחמה, של אוגוסטה ואינגבורג. מסומנת ההכרזה על בעלה שנשלח למחנה ריכוז וטרם חזר.⁷⁰

הנצחה ויצירת הקשר עם המשפחה

סיפור הנצחתו של וורנר בגרמניה והקשר למחקר בישראל אודותיו מעניין גם הוא. במסגרת ניסיון להתחקות אחר רמזים לקרובי משפחה, התברר לי, כי שבוע לאחר מכן (!), ב-19 באוקטובר 2010, עתיד להתקיים באוסנברוק טכס הנחת אבן זיכרון (STOLPERSTEINE) מול ביתו, כחלק מתהליך ההנצחה המתקיים בגרמניה מזה מספר שנים. העובדה, כי ביום הטכס יצאתי להדריך בני נוער ישראלים בפולין מנעה ממני את ההשתתפות בטכס.

בעת יצירת הקשר עם אנשי הפרויקט בעיר אוסנברוק, העברתי להם מידע אודות מקום קבורתו ותאריך הירצחו של ריכרד וורנר (עד אז נרשם תאריך מותו כמאי 1945).

המידע הוזכר בטכס הנחת אבן הזיכרון, פורסם בכתבת עיתון עם סיפורו של וורנר והביא לעדכון אתר האינטרנט של הפרויקט (<http://www.osnabrueck.de/stolpersteine/w.asp>). מאנשי הפרויקט בעיר קיבלתי פרטים בקשר לכדו Karl-Heinz Schleuder (הילד המופיע בתמונה יחד עם וורנר), איתו שוחחתי ב-15 באוקטובר ועדכנתי אותו על תאריך מותו ומקום קבורתו של סבו.

Gunter Demnig (יוזם פרויקט ההנצחה) והנכד Karl-Heinz Schleuder במהלך טכס הנחת אבן הזיכרון⁷¹

In den Fängen des Rassenwahns

Richard Werner starb bei einem Todesmarsch in der Nähe von Auschwitz

Florian Müller

OSNABROCK. Ende 1944 kam der letzte Brief. Danach hörte die Familie nichts mehr von Richard Werner, und die verfallenen Kisten, dass er im Januar darauf bei einem Todesmarsch in der Nähe von Auschwitz zum Leben gekommen war. Jetzt erinnert ein Stolperstein im Hinterhof des Hauptbahnhofs Weg 41a an ihn. Dort war sein Zuhause, bis die Nationalsozialisten ihn verschleppten.

Was hatten die Nationalsozialisten gegen ihn? Es war nicht, durch das Raster ihrer Ideologie in Ostpreußen zu fallen. Wenn sie im November als „Arioider“ und „Halblinde“ bezeichnet, befand sich schließlich in Lebensgefahr. Der Arbeiter Richard Werner war 1923 von Tschelisch nach Ostpreußen gezogen, er war vom Jugendamt zum Christentum konvertiert und Mitglied der evangelischen Gemeinde geworden. Er heiratete die verwitwete Angestellte Schusterin, die drei Kinder mit in die Ehe brachte, vier weitere hatten sie gemeinsam.

Seine Lebensenergie verbrachte Richard Werner als Metallarbeiter bei der Firma Franz Ertak in Evedenberg. Spätestens in der Postkriegszeit am 9. November 1938 begannen die Nationalsozialisten, dem Ehepaar Vorwürfe zu machen. Nach Taten folgten in Brand gezeichnete Karten, war Richard Werner eines der Opfer ihrer Zerstörungsfähigkeit in der Nacht zum 10. November 1938. Sie verhafteten ihn, sperrten ihn in das Polizeigefängnis an der Tiergartenstraße und ließen ihn später wieder frei. Doch die Verhaftungen blieben.

Die Nationalsozialisten

Hier wohnte Richard Werner mit seiner Familie, bevor die Nazis ihn verschleppten. Die evangelisch-reformierte Gemeinde ist Platz des Stolpersteins am Blumenstraße Weg 41a. Pastor Günter Baum erfüllt den Auftrag von Werners verstorbenen Tochter.

Vor dem Unglück: Richard Werner mit seiner Frau Karoline Schuster, die sieben Jahre später auch bei der Stolpersteinverlegung dabei war.

Stolpersteine
Stolpersteine erinnern an die Opfer des Nationalsozialismus, jeweils vor dem Wohn- oder Wirkungsorten der Juden, Sinti, Roma, Sozialisten, Arbeiter, Homosexuellen, Sinti, Roma, Zeugen, Widerstandskämpfer, politische Flüchtlinge und religiöse Minderheiten. Die Stolpersteine sind ein Zeichen der Erinnerung und einer Mahnung vor der Gefahr der Vergessenheit. Der Künstler Gunter Demnig hat Initiativen des Projekts, dass sich bei jeder 100. Kommune anschließen, außer in Deutschland auch in Österreich, Ungarn, Tschechien, Polen, Norwegen, den Niederlanden und der Schweiz. Dort liegen inzwischen 20.000 Stolpersteine. In Ostpreußen sind es knapp 120. Gunter Demnig hat die ersten 8000 Stolpersteine selbst hergestellt, doch wegen der wachsenden Bevölkerung gab er die Produktion an einen Bildhauer in Berlin ab. Einmal im Jahr besucht er Deutschland, um Stolpersteine zu verlegen – auch durch die Richard Werner. Meist lässt sich der Künstler von Berufswachstümern vorstellen, während er zwischen Ostpreußen und Ostpreußen ist. Für die Foto-Veröffentlichung ist das Büro für Fotoarbeiten in Hohenstein von Zehroben über NS-Opfer Telefon 03 41 223-2297.

Interessierte das Spionagerolle dabei, weil er Tschelisch war. Der Werkmeister Franz Heilmann seinen Aufsteigern in Evedenberg beauftragte, dass Richard Werner anlässlich von der Gestapo zu Tschelisch abgeführt wurde. Es habe monatlich Wochen gearbeitet, bis er wieder entlassen wurde. Nach dem Krieg bestrafte ein ehemaliger Angehöriger der Gestapo, dass Richard Werner bis zu seiner Deportation insgesamt acht bis neun Monate eingesperrt wurde.

In August 1944 verschleppten die Nationalsozialisten Richard Werner in das Konzentrationslager Auschwitz. Kurz vor Kriegsende ließen die Nationalsozialisten das Lager auf. Die 111 Zwang eines letzten Trittstapels zu einem Fußmarsch, der als Todesmarsch in die Geschichte eingegangen ist. Viele starben dabei. Einer von ihnen war Richard Werner. Er war 24 Jahre alt.

Marlene Schuster, Wertschreiberin von Richard Werner, sprach nach dem Krieg kaum über diesen Schicksal. Sie war Mitglied der evangelischen Kirchenkreis Ostpreußen, die jetzt Pastor Günter Baum betreut. Über sie ist verstorbenen Jahr ist fast 90 Jahre gestorben. Die

Geschichte ihres Stiefbruders, die sie immer zur Vater mütterlich, vertraute sie unter anderem einem meiner Kollegen an. Das hat zu erinnern, die Nationalsozialisten seien „die ist verstorbenen Jahr ist fast 90 Jahre gestorben. Die

כתבה מהעיתון המקומי אודות ריכרד וורנר וטכס ההנצחה

ריכרד וורנר ושנים מנכדיו

הלנה וורנר

ריכרד וורנר לא היה הראשון ממשפחתו שהגיע לאושוויץ. אחותו הלנה גורשה, באפריל 1943, בטרנספורט מספר 20 מבליגה לאושוויץ, שם נשלחה אל מותה. אודות הלנה ראו הרחבה בנספח ב'.

אפילוג

צעדת המוות של וורנר, קוהן, סאוור, גרשט, אנה ויתר הטמונים בקבר האחים, לאחר שנים של ייסורים, הייתה קצרה, בטרם מצאו מותם מכדורי הרוצחים הנאצים. העובדה כי נטמנו בקבר אחים וכי תושבי המקום רשמו את פרטי הקורבנות אפשרה, כמעט 70 שנה אחרי הרצח הטרגי, לגלות פרטים על קורבנות אלו ולהנציח את גורלם בדרך ראויה.

ב-15 ביולי 2012 הוסר הלוט מעל המצבה החדשה בקבר האחים. המצבה מנציחה את הקורבנות ואת סיפור הירצחם. כמה מהם כבר לא יהיו "קורבנות לא ידועים של מחנה ההשמדה אושוויץ". ברצוני להודות לגברת Teresa Jankowska, ראש העיר Brzeszcze על אישור הפרויקט ועל הפעילות המתמשכת המתקיימת באזור לשמירה ולטיפוח הזיכרון ולחברת "בזק" שתמכה בפרויקט ההנצחה.

אני מבטיח, שבכל הזדמנות אפקוד את חלקת הקבר ואספר את סיפורם של אנשים אלו, שרק מעטים מהם זוהו בשם. בנוסף, אמשיך את המאמץ להשלים פרטים נוספים על הטמונים בקבר אחים זה.

טכס חשיפת המצבה החדשה בבית הקברות

ב-15 ביולי 2012 התכנסו בבית הקברות בבז'שצ'יה מאות פולנים וישראלים לטכס חשיפת מצבה חדשה על קבר האחים. חברת "בזק" גויסה, על ידי יקי גנץ, לפרויקט ההנצחה והיא שתרמה להקמת המצבה החדשה ולארגון הטכס. את המצבה תכנן האדריכל מארק צ'וצ'ולה.

בטכס השתתפו מאות אנשים מישראל (משלחת בזק, משלחת תעשייה אווירית, משלחת סמינר בית ברל, משתתפי סמינר אושוויץ ומשלחת לקויי שמיעה) ומספר דומה של פולנים מכל הגילים. במהלך הטכס, שהתנהל בשפה העברית והפולנית, נחשפה המצבה החדשה, הוצגו סיפור צעדות המוות והמידע על הקורבנות, נישאו דברי תפילה על ידי רב מקטוביץ, הכומר המקומי ונציגי משלחת בזק, נשאו נאומים (ראש העיר בז'שצ'יה- הגברת תרזה יאנקובסקה, מנכ"ל בזק- מר אבי גבאי ונציגת יד ושם- הגברת ריקי מנדל), הונחו זרי העיר והמשלחות הישראליות והודלקו נרות זיכרון. בסיום הטכס חלפו הנוכחים על פני המצבה החדשה.

מתוך דברי ראש העיר בז'שצ'ה - הגברת תרזה יאנקובסקה (Teresa Jankowska)

טכס גילוי המצבה גורם לנו להיזכר באסירי מחנה ההשמדה אושוויץ, אשר אולצו ע"י הגרמנים לצעוד כ-60 ק"מ, במסגרת פינוי המחנה, בינואר 1945. רבים מהאסירים לא שרדו ומתו בדרך או נורו למוות על ידי אנשי הסי"ס...

בשטחה של העיר נמצאים שרידים של שני תת-מחנות עבודה של מחנה ההשמדה אושוויץ (בודה ובישוביצ'ה), בהם סבלו ומתו אסירים ממוצא יהודי, פולני ואחרים.

העיר בז'שצ'ה קיבלה עיטור גבוה ממשלת פולין- צלב גרונוואלד- על המאמץ הרב של תושביה שסיכנו את חייהם בעזרה לאסירי מחנות אושוויץ. בנוסף, כ-300 שמות של תושבי העיר מופיעים בספר "אנשי הרצון הטוב", שפורסם על ידי מוזיאון אושוויץ, ומתעד שמות של אנשים שעזרו לאסירים.

אנו אחראים על שמירת והעברת הזיכרון של האירועים הטרגיים של מלחמת העולם השנייה. זיכרון של מוות, רוע, עבדות והשפלת כבוד האדם. בעת שנזכרים בזמנים לא אנושיים אלו, לומדים להבחין בין טוב לרע והבחירה תלויה רק בנו.

מתוך דברי מנכ"ל "בזק" - מר אבי גבאי

אנו ניצבים כאן בעיר בז'שצ'ה שבפולין כואבים, נרגשים וגאים.

כואבים משום שאנו נמצאים כאן מעל 67 שנים לאחר שנקברו ממש כאן ראשוני הנרצחים של צעדות המוות. הראשונים שבישרו את הסוף, אקורד הסיום הצורם של השואה האיומה שהתרחשה על אדמת אירופה.

נרגשים משום שאנו מעניקים היום שמות לחלק מהקבורים בקבר אחים זה. לאלפרד ולבתלזר, לריכרד, לגרשט ולאנה. נרגשים משום שאנו מעניקים כבוד לעוד שלוש עשרה איש ואישה שנקברו כאן, שאת שמם ככל הנראה לעולם לא נדע.

גאים משום שאנו מייצגים כאן את חברת התקשורת של ישראל בטכס רשמי על אדמת ניכר. בטכס המייצג יותר מכל את תקומתו של עם ישראל מחורבנו. אנו גאים בכך שניתנה לנו הזכות להעניק שמות לבודדים, שניתנה לנו הזכות לתרום ולו במעט למפעל הנצחת השואה.

אני רוצה להודות לכל תושבי בז'שצ'ה על הכבוד שהם מעניקים כל השנים למתים הטמונים כאן ועל הנצחת זכר קורבנות השואה בכלל.

מתוך דבר יו"ר יז ושם- מר אבנר שלו. קראה גברת ריקי מנדל

לכל קורבנות צעדת המוות הקבורים בקבר אחים זה, חלקם הניכר יהודים, היה עולם מלא. עולם של שאיפות ושל אהבות, של יצירה ושל תוכן.

בטכס מרשים זה אני רואה חובה לעצמי להזכיר את ייחודו של אתר קבורה זה, בו הובאו לקבורה הקורבנות הראשונים של צעדות המוות מאושוויץ. רובם אסירים חלשים, מותשים וחולים, שהספיקו לצעוד קילומטרים ספורים בלבד עד שקרסו או נורו בברוטאליות.

ברצוני לציין את תושבי בז'שציה שרשמו, בספר בית העלמין, חלק מפרטי הזיהוי של הקורבנות, דבר שאפשר את חילוץ פניהם ושמותיהם של הקורבנות שמתו מוות אנונימי ביומו הראשון של מצעד המוות ואת עובדת טיפוח חלקת הקבר מאז המלחמה לזכרם ולכבודם של המתים.

הצגת סיפור צעדות המוות והמידע על הקורבנות- גיל פארן

קדיש- יוסי מונצש (בזק),
אל מלא רחמים- יקי גנץ

פרקי תפילה-
הרב יהושע אליס מקטוביץ והכומר סטניסלב דדק מבז'שצ'ה

הדלקת נרות זיכרון- ראש העיר בז'שצ'ה- הגברת תרזה יאנקובסקה ומנכ"ל בזק- מר אבי גבאי

תודות

רבים וטובים סייעו להשלמת הפרטים במחקר זה. תודתי נתונה ל:

Wojciech Płosa - מנהל ארכיון אושוויץ

Wahlbrinck Sonja - מארכיון העיר Osnabrueck ו-Christine Grewe מפרויקט ההנצחה בעיר

Nicolai M. Zimmermann - מהארכיון בברלין

Michael Ullrich - מה-ITS

Wolf-Erich Eckstein - ממרכז התרבות הישראלי בווינה Israelitische Kultusgemeinde Wien

Lucas Jonczy - מעיריית Brzeszcze

José Martin - מוזיאון WESTERBORK

לנעמה גליל, ללאה טיכטל, לנני בקמן ולשרה אייסמן מיד ושם

ליקי גנץ על הסיוע באיתור המימון להנצחת הקורבנות ובתאום הפרויקט

לנאוה רון על העצות המועילות בעריכה

ולאימי מורתי - רות פרבמן

נספח א': הוראות ליצירת קשר עם אסירי אושוויץ

מעטפת מכתבו הראשון של וורנר מאפשרת הצצה להנחיות, שניתנו לקרובי האסירים במחנה, שהיו מעוניינים בקשר איתם. יצוין כי הוראות אלו לא הופיעו על המכתבים הבאים ששלח.

מחנה ריכוז אושוויץ

- 1- כל אסיר רשאי לקבל מקרוביו ולשלוח 2 מכתבים או 2 גלויות לחודש. המכתב צריך להיות כתוב בכתב יד על צד אחד של עמוד בגודל רגיל, מותר לכתוב עד 2 עמודים. הכתובת צריכה להיות קריאה ובשפה הגרמנית. אין להשתמש במעטפות מרופדות. אסור להשתמש בצילום כגלויה. יש להשתמש ב-5 בולים של 12 פניג של הרייך הגרמני בלבד כל השאר אסור.
- 2- מותר לשלוח כסף לדואר באושוויץ עם שם מלא של השולח, הנמען תאריך לידה ומספר אסיר. אחרת דבר הדואר יוחזר או יושמד.
- 3- כתבי עט או עיתונים מותר לשלוח רק דרך סניף הדואר באושוויץ.
- 4- האסירים יכולים לקבל מצרכי מזון. נוזלים ותרופות אסורים.
- 5- פניות להנהלת המחנה בדבר שחרור מהמעצר הן ללא תועלת.
- 6- בקשות אישור לביקור אצל האסירים אסורים בהחלט.

מפקד המחנה

נספח ב': הלנה וורנר

הלנה לבית וורנר⁷², ילידת 1888, ובעלה אמיל Kolm התחתנו בשנת 1913 וחיו בווינה. ב-1921 נולדה בתם Elfriede, שהיגרה לאנגליה, ככל הנראה, עוד לפני המלחמה.

הלנה ואמיל עברו לבלגיה, ב-20 באפריל 1939, לאחר האנשלוס באוסטריה. העובדה, כי הלנה ובעלה הצהירו בעת רישום היהודים בבלגיה, כי הם קתולים לא סייעה בידם, ובאפריל 1943 גורשה הלנה בטרנספורט מספר 20 מ-Malines לאושוויץ, שם נשלחה אל מותה. אמיל, בעלה, גורש בטרנספורט ב-9 בספטמבר 1942.

JUDENREGISTER 4880

Naam : WERNER

Voornamen : Helene

Geboren te Werner , den 3 Januar 1888

Beroep : gondner Nationaliteit : Duitsche Godsdienst Heug Katholiek

Burgerstand : mar. v. Kolm, huwel.

geboren te Werner , den 20. 7. 1879

zoon (dochter) van Werner Ignatz

geboren te Neutra (Langenau) , den 21. 10. 1858

en van Wagnerwald, Annida

geboren te Wienball, Wienting den 3. 3. 1885

klein kind van

geboren te ? , den ?

en van

geboren te . , den .

van

geboren te . , den .

en van

geboren te . , den .

(zie keerzijde)

⁷³ הרישום בבלגיה.

ברישום מצהירה הלנה (בעיגול) שהיא קתולית בעוד שהוריה יהודים

⁷² Magistrat der Stadt Wien, Wien, Austria מקור-
⁷³ Historienne-archiviste, Bruxelles, Belgium מקור-

מקורות

יצחק מנדל בורנשטיין. B-94 כל עוד רוחי בי
פרופ' דניאל בלטמן. צעדות המוות, 1944-1945
מריה הוכברג-מריאנסקה ונוח גריס (עורכים). ילדים מאשימים.

Danuta Czech. *Auschwitz Chronicle: 1939-1945*.

Jacob Presser. *Ashes in the wind: the destruction of Dutch Jewry*.

Andrzej Strzelecki. *Marsz Śmierci. Przewodnik po trasie Oświęcim-Wodzisław Śląski / Der Todesmarsch*.

לזכרם של קורבנות קבר האחים בבז'שצ'ה

174315 - אלפרד קוהן

190325 - בלתזר סאוור

190851 - ריכרד וורנר

69959 - גרשט

16149

אנה וייס

A22322

A26059

A27174

2 גברים לא מזוהים

9 נשים לא מזוהות

”העם ההולכים בחושך ראו אור גדול” (ישעיהו, פרק ט', פסוק א').